

ISSN: 2618-5873

 UTAD

ULUSLARARASI
TARİH ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

(The Journal of International
History Researches)

ARALIK 2018

YIL: 2 / SAYI: 2

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Rıfat İlhan ÇELİK	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Senem DİNÇ	Ahi Evran Üniversitesi
Öğr. Gör. Abdurrahim İstemi SAYLAM	Ahi Evran Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ihsan Al-Deek	Najah National University
Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Veli ÜNSAL	Ahi Evran Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Murat TUĞLUCA	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GEL	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Bengül BOLAT	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi A. Ulvi ÖZDEMİR	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent KARA	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihat TANIŞ	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan KARAKÖSE	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut BOLAT	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem POYRAZ	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Mohammadamin SHAHJOUEI	Shahid Beheshti University

Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD), yılda iki defa yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Park Sistemi bünyesinde hizmet vermektedir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of International History Researches is refereed journal which is publishing biannual. The journal services in the TUBITAK ULAKBIM Academic Turkish Journal Park System. Responsibility of the publishing studies is concern writers.

İletişim / Correspondence

utadergi@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/utad>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sunuş

Presentation.....iv

Makale / Article

GÖR, Emre

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE (1876-1909) RUMELİ'DE KOMİTELERE
KARŞI YÜRÜTÜLEN İSTİHBARAT FAALİYETLERİ

INTELLIGENCE ACTIVITIES AGAINST THE COMMITTEES IN RUMELIA
DURING THE PERIOD OF ABDULHAMID II (1876-1909) 1-29

Kitap Tanıtımı / Book Review

SAYLAM, A. İstemi

Greene, M. (2018). Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768. (Çev. Zeynep Rona).
İstanbul: Kitap Yayınevi, 268 s. 30-34

Sunuş

Merhaba,

2018 biterken üçüncü sayımızı yayımlamanın mutluluğu içerisindeyiz.

Sosyal bilimler alanındaki akademik çalışmalara katkı sağlamak adına çıktığımız yolda üçüncü sayımızla karşınızdayız. Bu sayımızda bir makale ve bir kitap tanıtımı yer almaktadır. Bu süreçte yazar ve hakem olarak katkı sunan bilim insanlarına teşekkür ederiz.

Dileriz emek ve gayretle hazırlanan bu dergi ve dergide yayımlanan yazılar başta Tarih çalışmaları olmak üzere sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki çalışmalara da katkı sunar. Bu katkının devam etmesi adına Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD) sonraki sayılar için katkılarınızı beklemektedir. Bu süreçte emeklerini esirgemeyip yanımızda olan dostlarımıza teşekkür eder, kıymetli okuyucularımıza saygılar sunarız.

Presentation

Hello,

End of 2018, We are happy to publish our third issue.

In order to contribute to academic studies in the field of social sciences, we are on way and have published our second issue. In this issue, it's presented an articles and a book review. We thank the scientists who contributed as writers and referees to this process.

We hope, this journal, which is prepared with labor and effort, and the articles published in the journal also contribute to studies in other fields of social sciences, especially History studies. In order to continue this contribution, International Journal of Historical Research is waiting for your contributions for the next issues. We thank our friends who are with us in this process and we present our precious readers with respect.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE (1876-1909) RUMELİ'DE KOMİTELERE KARŞI YÜRÜTÜLEN İSTİHBARAT FAALİYETLERİ

Emre GÖR*

Öz

II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyasi durum bakımından tüm imparatorluk tarihinde en güç durumda olduğu dönemlerden biridir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu birbirinden çok farklı tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu tehditlerden biri de hiç şüphesiz, imparatorluğun Rumeli vilayetlerinde faaliyet yürüten komitelerdir. Başlıca amaçları, devlet otoritesini yok edip dış müdahale ile Makedonya'da Osmanlı idaresini sonlandırmak olan bu komiteler, bölgenin hemen tüm vilayet, sancak ve kazalarında Müslüman ve diğer unsurlara saldırılara girişerek başlıca tehdit unsuru haline gelmişlerdir. Komitelerin faaliyetlerine karşı askeri ve idari birçok tedbir alan Osmanlı yönetiminin, genellikle arka planda kalmakla birlikte, etkili bir haberleşme ve istihbarat ağı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, II. Abdülhamid döneminde Rumeli'de Osmanlıların sahip olduğu haber alma mekanizması ile komitelere karşı yürütülen istihbarat faaliyetleri arşiv kaynakları esas alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İstihbaratı, Rumeli, Makedonya, Komiteler, II. Abdülhamid.

INTELLIGENCE ACTIVITIES AGAINST THE COMMITTEES IN RUMELIA DURING THE PERIOD OF ABDULHAMID II (1876-1909)

Abstract

Abdulhamid II period is one of the most challenging periods of the Ottoman Empire in terms of foreign political situation. During this period, the Ottoman Empire was faced with very different threats. One of these threats, undoubtedly, is the committees in the Rumelia provinces of the Empire. These committees, whose main objectives were to annihilate the state authority and to end the Ottoman administration in Macedonia through external intervention, have become a major threat to the region by engaging in attacks on Muslims and other elements in almost all provinces, sanjak and district. It is understood that the Ottoman administration, which has taken a lot of military and administrative measures against the activities of the committees, along with the stay in the background, has established an effective communication and intelligence network. In this study, the intelligence activities carried out against the committees and the intelligence mechanisms that the Ottomans had in Rumelia during the period of Abdulhamid II were examined on the basis of archive resources.

Key Words: Ottoman Intelligence, Rumelia, Macedonia, Committees, Abdulhamid II.

*Dr., Araştırmacı. emregor1987@gmail.com

Giriş

İstihbarat tarihi çalışmalarında mikro tarih araştırmaları, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri söz konusu olduğunda oldukça verimli sonuçlar vermektedir. Bu sayede hem her biri farklı tehditlerle boğuşan farklı coğrafyaların kendilerine has emniyet, denetim ve haber alma mekanizmaları daha iyi anlaşılabilenmekte, hem de bu yöntemle elde edilen sonuçlar genele teşmil edilerek son dönem Osmanlı güvenlik/denetim mekanizmalarının anlaşılmasına katkı sağlanmaktadır.

Bu çalışmada da, II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Rumeli'deki komitelere karşı yürütülen istihbarat faaliyetleri bu yaklaşımla ele alınmaya çalışılacaktır. Bilindiği gibi II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyasi durum bakımından tüm imparatorluk tarihinde en güç durumda olduğu dönemlerden biridir. Bu dönemde imparatorluğun en sorunlu bölgelerinden biri de Rumeli topraklarıdır. II. Abdülhamid döneminin hemen başında, 1877 yılında başlayan ve yaklaşık bir sene süren Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu ve Rumeli toprakları için birçok olumsuz sonucu beraberinde getirmiştir. Savaş sırasında bölgede yaşanan katliam ve göçlerle demografik yapının Osmanlılar aleyhine değişmesi bir yana, savaş sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun uğradığı ağır yenilgi, toprak kayıpları ve bunların etkisiyle ortaya çıkan güç/prestij kaybı bölgede Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki siyasi baskıyı artırmıştır. Buna bir de zamanla Balkan devletleri ile imparatorluk arasında ortaya çıkan yeni anlaşmazlıklar, bölgede kurulan çete ve komitelerin faaliyetleri sonucunda yaşanan asayiş sorunları ve Büyük Güçler'in müdahaleleri eklenince, II. Abdülhamid dönemi Rumelisi, tüm Osmanlı toprakları içinde oldukça hassas bir konuma yükselmiştir.

"Rumeli" sözcüğü, aslında öteden beri Balkan yarımadası için kullanılan ve geniş bir coğrafi alanı kapsayan bir isim olsa da, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda daha çok, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerini içine alan idari bir birimin adı olmuştur. Osmanlı kayıtlarında "Vilâyât-ı Selâse", "Rumeli vilâyâtı" ya da "Rumeli vilâyât-ı şâhânesi" gibi isimlerle anılan bu idari bölge, özellikle 1900'lerin hemen başında kurulan siyasi komiteler tarafından tarihsel ismine istinaden "Makedonya" olarak adlandırılmıştır.¹ Dolayısıyla Makedonya ismi, bölgenin hâkimi Osmanlı İmparatorluğu ya da bölge sakinleri tarafından kullanılan bir

¹ Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umûmî Müfettişliği (1902-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, 2015, s. 245.

isim değil, XIX. yüzyılda Avrupa'nın Antik Yunan'a duyduğu sempatinin etkisiyle geçmişe yönelme modasının bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.² Bilindiği gibi Makedonya, ağırlıklı olarak XIX. yüzyılın sonlarından itibaren bir tarafta Osmanlı İmparatorluğu, diğer tarafta Balkan devletleri ile İngiltere-Rusya başta olmak üzere Avrupa büyük devletlerinin dâhil olduğu başlıca anlaşmazlık merkezi olacak ve bu anlaşmazlıklar "Makedonya Sorunu/Meselesi" olarak tarihe geçecektir. Bu sorunun siyasi, ideolojik ve sosyo-ekonomik çok köklü ve uzun tarihi bir geçmişi olmakla birlikte, sorunun temelinde, bilhassa 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Balkan ülkeleri arasında güç kazanan Panslavizm gibi akımlar, bölgede yaşayan tüm halklara zarar veren aşırı milliyetçilik ve bölgedeki çıkarları doğrultusunda sorunu çözmeye çalışan Büyük Güçler'in politikaları yatmaktadır. Nitekim risale yazarı Ahmed Selahaddin Bey gibi birçok Osmanlı, Makedonya Sorunu'nu "münakaşât-ı ırkiyye ve siyâsiyye" adı altında milliyetçilik kavgalarıyla ve Panslavist faaliyetler neticesinde patlak veren 93 Harbi-Berlin Muahedesi'nin sonuçlarıyla ilişkilendirir.³ Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu'nun temel Rumeli politikasının ise, savunmacı bir yaklaşımla bölgede varlığını ve otoritesini devam ettirmek ve bu doğrultuda haber alma da dâhil çeşitli güvenlik mekanizmalarını işleterek bölgedeki haklarını korumak olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın odaklandığı konu olan haber alma faaliyetleri de, esasında çok ayaklı bir güvenlik/denetim mekanizmasının bir parçasıdır. Çalışmanın devamında görüleceği gibi birçok kurum, askeri ve sivil idareci ve görevlinin katıldığı bu mekanizmanın doğru anlaşılması için, bölgenin idari-demografik yapısıyla birlikte bölgedeki problem/tehditleri dikkate almak ve doğru tanımlamak gereklidir.

Daha XIII. yüzyılda Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve Karesi Beyliği gibi Türk beyliklerinin akınlarına uğrayan Rumeli toprakları, Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra asırlarca öz Türk yurdu olarak kaldı. Tanzimat döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun taşra teşkilatında yapılan değişikliklerle, Rumeli'de yeni eyaletler teşkil edildi. 1847'de Üsküp, Bosna, Yanya, Selanik eyaletleri oluşturuldu; İşkodra, Ohri ve Kesriye sancakları da Rumeli eyaletine dâhil edildi. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Tuna vilayeti kuruldu; Bosna, İşkodra, Yanya, Selanik ve Edirne vilayetleri de aynı nizamnameyle Rumeli vilayetleri olarak belirlendiler. 1876 yılına gelindiğinde Rumeli; Edirne, Tuna, Bosna, Hersek, Selanik, Yanya, Manastır, İşkodra,

² Özlem Şahin, "Ulus Devletler, Komitacılık ve Büyük Devletler Üçgeninde Makedonya", *Yeni Türkiye*, S. 69, Haziran 2015, s. 4807.

³ Nimet Ayşe Bakırcılar, "Makedonya Sorunu Hakkında Bir Risale: Makedonya Mes'elesi ve Balkan Harb-i Ahiri", *History Studies*, S. 3/1, 2011, s. 24-28.

Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Girit vilayetlerinden oluşan büyük bir idari ve coğrafi bölgeye karşılık geliyordu. 93 Harbi sonrası yaşanan toprak kayıpları ve Bulgaristan'ın muhtariyetiyle Rumeli'nin idari teşkilatı yeniden ele alındı. Son düzenlemelerle II. Abdülhamid döneminde Rumeli'deki Osmanlı idaresi Edirne, Selanik, Kosova, Yanya, İşkodra ve Manastır vilayetlerinden müteşekkil hale getirildi.⁴ Bu dönemde Rumeli'nin demografik yapısı özellikle Rus Harbi nedeniyle yaşanan göçlerle hayli değişmiş olsa da, çoğunluğu Müslümanlar oluşturmaya devam ediyordu. Çoğu zaman birbirinden farklı rakamlar verilmekle birlikte, 1904 tarihli bir nüfus istatistiğine göre Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinin dâhil olduğu Makedonya'da çoğunluğu Türk olmak üzere 1.508.507 Müslüman, 896.497 Bulgar, 307.000 Rum, 100.717 Sırp, 67.000 Ulah ve 67.840 Yahudi yaşıyordu.⁵

Rakamların da ortaya koyduğu gibi bu dönemde Rumeli toprakları, unsurların milliyet ve inanç ekseninde birbirinden ayrıldıkları zengin etnik ve dini yapıya sahip bir bölgeydi. Fakat bu zenginlik birlikte yaşamak eksenine değil de, bağımsızlık ve daha çok toprak elde etmek eksenine evrince bölge için sorunlar da başlamış oluyordu. Şüphesiz bu sorunlar tarihi kökleri olan karmaşık nedenlere dayanıyordu; en azından çoğu araştırmacıya göre dini, kültürel, politik dinamikler, etnisite ve nihayet XIX. yüzyılda Avrupa'yı etkisi altına alan nasyonalizm ideolojisi sorunların çıkışında azımsanmayacak ölçüde pay sahibiydiler.⁶ Nitekim 1870 yılında Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak Bulgar Eksarhlığı'nı kuran Bulgarlar, Ayastefanos Antlaşması'nda da geçen "Büyük Bulgaristan" idealiyle 1878'den sonra Makedonya'da okullar kurmaya başladılar. Bulgaristan örneğini takip eden diğer Balkan milletleri de, milli çıkarlarını ön planda tutan eğitim anlayışına sahip okullar açarak eğitim faaliyetlerine başladılar. Bu faaliyetlere paralel olarak bir yandan da Büyük Güçler tarafından desteklenen siyasi cemiyetler teşekkül ediyor, bu durum ise

⁴ Halil İnalçık, "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 234; Edip Durmaz, "Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi ve İdari Bir Terim Olarak 'Rumeli' (12.-19. Yüzyıllarda)", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4 (1), Mayıs 2014, s. 74.

⁵ Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya", *The Balkans: Languages, History and Cultures, Bulgaristan Veliko Turnova Üniversitesi Sempozyum Bildirisi*, 12-15 Nisan 2015; Alkan, *a.g.m.*, s. 246. 1904 tarihli başka bir istatistiğe göre toplam 2.782.000 olan Makedonya nüfusunun 1.100.000'i Müslüman, 792.000'i Bulgar, 810.000'i Rumlardan oluşuyordu; bkz. Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 69, 2014, s. 4. Yıldız evrakı arasında bulunan 1903 tarihli bir kayda göre ise bölgede her millettten 1.486.000 Hıristiyana karşın 1.815.000 nüfus ile Müslümanlar çoğunluktadır, BOA, Y.PRK.MK., 12/92, H. 29.12.1320 (M. 29.03.1903).

⁶ Theodora Dragostinova, *Between Two Motherlands, Nationality and Emigration among the Greeks of Bulgaria, 1900-1949*, Cornell University Press, Ithaca ve Londra, 2011, s. 22.

Makedonya'daki ayrılıkçı hareketleri daha da güçlendiriyordu. Bölgede toprak hakkı iddia eden tüm unsurları gitgide daha da sertleşecek olan bir mücadeleye sürükleyen bu faaliyetler, Osmanlı yönetiminin ileride sık sık komitelerle ilişkileri nedeniyle uyarmak zorunda kaldığı Balkan devletleri tarafından da destekleniyordu. 1860'lardan itibaren zemini hazırlanan ve 1870-80'lerde kurulan Muhibb-i Vatan Cemiyeti gibi birkaç zayıf Bulgar komitesinin ardından, 1890 yılında Sofya'da Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi adlı örgütün kurulmasıyla II. Abdülhamid döneminde tüm Balkanlarda faaliyet gösterecek olan komitecilik faaliyetleri ciddi şekilde başlayacaktır.⁷ Bulgar komitelerinin dışında Sırp, Rum, Ulah, Arnavut, Yahudi, Ermeni ve hatta kendilerini korumak için Türk komitelerin varlığı, XIX. yüzyılın özellikle son on yılında Rumeli coğrafyasını çete ve komitecilik faaliyetlerinin etkili olduğu ve asayiş sorunlarıyla anılan bir saha haline getirmiştir. Arşiv belgeleri incelendiğinde, bu dönemde tüm Osmanlı Rumeli'sinde çeşitli milletlerden irili ufaklı 100'ü aşkın farklı komitenin faaliyet yürüttüğü görülmektedir.⁸ 1902 yılı sonlarında Rumeli Müfettişliği'ne atanan Hüseyin Hilmi Paşa'nın verdiği rakamlara göre ise sadece Makedonya'da 110 Bulgar, 80 Rum, 30 Sırp ve 5 kadar Ulah çetesi bulunuyordu.⁹ Osmanlı yönetiminin bu komitelere karşı ne gibi haber alma faaliyetlerini devreye soktuğunu incelemeyen önce, Rumeli'de kurulan komitelerin faaliyetleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nun komitelere karşı izlediği temel politikayı daha ayrıntılı ele almak gerekecektir.

Rumeli'deki Komitecilik Faaliyetleri ve Osmanlı İmparatorluğu

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na son veren Ayastefanos Antlaşması Balkanlarda, kuzeybatıda Sırbistan sınırından, güneyde Ege Denizi ve doğuda Karadeniz'e kadar uzanan büyük bir Bulgaristan kurulmasını öngörüyordu. Antlaşmanın bu haliyle tatbik edilmesi, Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu artırması anlamına gelmekle birlikte, bölgeyle yakından ilgilenen İngiltere'nin aleyhine siyasi sonuçlar doğuruyordu. Balkanlardaki nüfuzunu Rusya'ya kaptırmak istemeyen İngiltere'nin girişimleriyle (bunda, Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerini değiştirmek isteyen II. Abdülhamid'in yürüttüğü diplomasi de etkili olmuştur), 13 Haziran 1878'de Berlin Kongresi toplanarak savaşın sonuçları değerlendirilmeye başlanmıştır. Kongre sonunda imzalanan

⁷ Ahmet Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. VII, S. 2, 2005, s. 78-80.

⁸ Arşiv kaynaklarında komiteler faaliyet yürüttükleri bölgelere göre "Filibe Fesad Komitesi", "Pirlepe Bulgar Komitesi", "Üsküb İhtilal Komitesi", "Sisam Merkez Komitesi" gibi isimlerle anılmaktadır.

⁹ Şıvgın, *a.g.b.*

Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) ile Ayastefanos Antlaşması geçersiz bırakılacak ve Büyük Bulgaristan yerine, özerk Bulgar Prenslığı, özel bir idareyle yönetilecek olan Doğu Rumeli ve yönetimi Osmanlılara bırakılacak olan Vilayât-ı Selâse (Selanik, Kosova ve Manastır) ortaya çıkacaktır.¹⁰ Bunun dışında Bosna, Hersek, Arnavutluk toprakları, Sırbistan-Karadağ sınırındaki topraklar, Teselya ve Trakya Bâb-ı Âlî'nin elinde bırakılmıştır.¹¹ Ayastefanos Antlaşması kararlarının bu şekilde tadil edilmesi, Bulgarlar başta olmak üzere beklentileri karşılanmayan Sırp, Yunan ve Karadağlıları da rahatsız etmiştir. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra bu unsurlarla Osmanlı İmparatorluğu arasında başta sınır problemleri ve çeşitli asayiş sorunları olmak üzere birçok anlaşmazlık yaşanmış, bu anlaşmazlıklar zaman zaman sınırda ufak çaplı çatışmalara dönüşecek kadar büyümüştür. Öte yandan Ayasetafons Antlaşması ile elde ettikleri imtiyazları Berlin Kongresi'nde kaybeden Bulgarlar, Bulgar Prenslığı'nin de el altından sağladığı destekle bölgede komite ve çeteler oluşturarak faaliyete geçmişlerdir. Özellikle 1885'te Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgarlar tarafından ilhakından sonra faaliyetlerini artıran bu komiteler, bölgenin hemen tüm vilayet, sancak ve kazalarında Müslüman ve diğer unsurlara saldırılara girişerek, ana amacı yıldırma ve dış müdahaleyi sağlama olan hareketlerini genişletmişlerdir. Makedonya'da Bulgar hâkimiyetine karşı çıkan ve onlarla aynı amacı paylaşan Sırp ve Rumlar da silahlı komiteler halinde örgütlenerek eyleme geçeceklerdir. Özellikle Sırp ve Rum komitelerine karşı haklarını savunmak isteyen Romanyalılar da, Bükreş merkezli komiteler kuracaklardır.¹² Başta Arnavutlar olmak üzere güvenlik ve geleceklerinden endişe eden Müslüman unsurların da silahlı çeteler oluşturmaya başlamasıyla, Osmanlı Rumeli'si XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde deyim yerindeyse "patlamaya hazır bir kazan" görüntüsü vermektedir.

Çoğunlukla ana karargâhları¹³ Sofya'da bulunan Bulgar devrimci komiteleri, arşiv kaynaklarına yansıyan ifadelerden de anlaşıldığı gibi,

¹⁰ Bayraktar, *a.g.m.*, s. 5.

¹¹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2*, Zehra Savan-Hatice Uğur (Çev.), Küre Yayınları, İstanbul, 2017, s. 83.

¹² Şahin, *a.g.m.*, s. 4810.

¹³ Birçok arşiv belgesinde bu durum özellikle belirtilmiştir. Kaynaklarda geçen "Merkezi Sofya'da bulunan Makedonya Fesad Komitesi" gibi ifadeler, Bulgaristan Prenslığı ile komitelerin ilişkilerini yansıtmaya amacı taşımaktadır; örneğin bkz. "Merkezi Sofya'da bulunan Makedonya fesâd komitesi rüesâsından Sarafof'un (...)", BOA, *A.MTZ.(04)*, 72/10, H. 12.06.1319 (M. 26.09.1901); "Merkezi Bulgaristan'da bulunan cem'iyet-i fesâdiyenin yeniden sevk edeceği çetelerde dinamit bulunacağı (...)", BOA, *DH.MKT.*, 2539/29, H. 19.06.1319 (M. 03.10.1901).

Osmanlılar açısından en tehlikeli komiteler olarak görülmüşlerdir. Adam kaçırma eylemlerinden¹⁴ diplomat, din adamı ve yabancı subaylara saldırmaya¹⁵, köy baskınlarından¹⁶ bilinçli yangınlar çıkarmaya¹⁷ kadar çok farklı yöntemler kullanan Bulgar komiteleri, arka planda esas itibariyle devlet otoritesini yok edip, dış müdahale ile Makedonya’da Osmanlı idaresini sonlandırma stratejisi izliyorlardı.¹⁸ Osmanlı arşiv kaynaklarında genellikle “Bulgar Şekâvet Komitesi”¹⁹, “Makedonya Fesad Komitesi”²⁰, “Makedonya Bulgar Komitesi”²¹ ya da sadece “Makedonya Komitesi”²² gibi isimlerle anılan Bulgar komitelerinin farklı farklı gruplar oldukları anlaşılmaktadır. Bu komitelerden, tamamına yakını Sofya merkezli faaliyet yürüten Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi (1890), Makedonya Talebe Teşkilatı (1892), Makedonya Politik Cemiyeti (1895), Genç Makedonya Cemiyeti (1896) ve Makedonya Bulgar Komitesi (1902) adlı komiteler, en faal Bulgar komiteleridir.²³ Makedonya’da Osmanlı yönetimine karşı yürütülecek temel strateji konusunda ihtilafa düşen Bulgar komiteleri, 1903 yılına gelindiğinde kendi aralarında Santralistler ve Vırhovistler olarak ikiye ayrılmışlardır. Raporlara²⁴ yansıdığı kadarıyla Osmanlı istihbarat kaynakları tarafından

¹⁴ Bkz. “Yunan konsolos memurunu dağa kaçırmaya teşebbüs eden Bulgar komitesi” hakkında, BOA, *A.MTZ.(04)*, 87/26, H. 18.10.1320 (M. 18.01.1903); “Musevi cemaatinden Yako’nun Bulgar komitesi tarafından kaçırıldığı ve fidye karşılığı bırakıldığı” hakkında, BOA, *TFR.I.KV.*, 104/10373, H. 01.08.1323 (M. 01.10.1905).

¹⁵ Bkz. “Kesriye’de Rum papaz Konstantin’in komiteler tarafından katledilmesi” hakkında, BOA, *TFR.I.A.*, 18/1734, H. 20.03.1322 (M. 04.06.1904).

¹⁶ Bkz. “Bulgar komitelerinin baskınlar, yangınlar ve sair saldırılar düzenleyeceği bilgisi alındığından, hatt-ı imtiyazda ve Rumeli vilayetlerinde gerekli tedbirlerin alınması” hakkında, BOA, *DH.ŞFR.*,305/8, R. 30.01.1319 (M. 12.04.1903); “Varna’da Bulgar komitelerinin İslam köylerini yakma hazırlıkları” hakkında, BOA, *HR.SFR.(04)*, 380/16, M. 30.05.1902.

¹⁷ Bkz. “Selanik, Kosova ve Manastır’da yangın çıkaran Bulgar komiteleri” hakkında, BOA, *Y.PRK.PT.*, 7/7, H. 05.02.1308 (M. 20.09.1890); “Komitelerin Hıristiyan ahaliyi tahrik ve bu vesileyle bir müdahale celb edebilmek üzere ötede beride yangın çıkarmak, bazı mahalleri dinamitlemek gibi kararlar aldıkları” hakkında, BOA, *TFR.I.A.*, 5/421, H. 15.01.1321 (M. 13.04.1903).

¹⁸ Hasip Saygılı, “1903 Makedonyasında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rostkovski’nin Katli”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 39, 2013, s. 72.

¹⁹ BOA, *BEO.*, 2765/207343, H. 26.12.1323 (M. 21.02.1906).

²⁰ BOA, *BEO.*, 2019/151392, H. 12.12.1320 (M. 12.03.1903).

²¹ BOA, *BEO.*, 1560/116932, H. 12.06.1318 (M. 07.10.1900).

²² BOA, *A.MTZ.(04)*, 77/83, H. 19.02.1320 (M. 28.05.1902); BOA, *A.MTZ.(04)*, 79/62, H. 22.04.1320 (M. 29.07.1902).

²³ Mahir Aydın, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya’da Bulgar Çete Faaliyetleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 1989, s. 210.

²⁴ Örneğin bkz. “Selânik Vilâyeti’ne Şifre / Vırhovist ve Santralist komiteleri arasında zuhûr eden ihtilâfdan dolayı Santralistlerin (...) Menlik havâlisine ve Timurhisar şimendifer

aralarındaki ihtilafların yakından takip edildiği anlaşılan bu gruplardan Santralistler, Sandanski, Boris Sarafof ve Nikolof gibi ünlü Bulgar komitecileri tarafından “Makedonya Makedonyalılarıdır” parolasıyla kurulmuş; buna karşın Mihalovski, Apostol, Sugarof gibi komitecilerin öncülüğünü yaptığı Vırhovistler “Makedonya Bulgarlarıdır” sloganı ile faaliyet yürütmüşlerdir. Özellikle Bulgaristan Prenslığı’nden yakın destek gören Vırhovistler, faaliyetleri sırasında birçok kez Osmanlı güvenlik güçleriyle silahlı müsademelere girişmişler; Santralistler ve Makedonya’daki diğer komitelerle de çatışmaktan çekinmemişlerdir.²⁵ Santralistlerden de bilhassa Boris Sarafof’un öncülüğünü yaptığı grup, Osmanlı güvenlik güçleri ve istihbarat kaynaklarının sürekli takibinde olmuştur.²⁶

Makedonya’daki Bulgar komitelerinin, bilhassa 1885 yılında Doğu Rumeli Vilayeti’nin Bulgaristan Prenslığı tarafından ilhakından sonra faaliyetlerini artırdıkları görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun, birçok kez komitelerle ilişkilerini tespit edip resmi kanallardan uyarmak²⁷ zorunda kaldığı Bulgaristan Prenslığı, buna rağmen el altından komitelerle ilişkilerini sürdürmüş; hatta Bulgar subayları, komitelerin topladıkları gönüllüleri eğitip Makedonya’ya göndermeye devam etmişlerdir.²⁸ Komitelerin Rusya başta olmak üzere Büyük Güçlerle de ilişkilerini tespit eden Bâb-ı Âlî, bilhassa bölgede birer haber alma merkezi gibi hareket eden yabancı misyon ve konsoloslukların faaliyetlerini sürekli olarak takip etmiştir. Örneğin, yakalanan komitecilere verilen cezaların infazının engellendiği²⁹, şüpheli şahıslara ait evlerin aranmasının önüne geçildiği³⁰ ve Bulgar firarilerine çarık

köprüsüyle telgraf hattına ve Siroz ve Timurhisar Kasabalarına taarruza karâr verdikleri (...) bildirildiğinden eşkıyanın tecâvüzâtına meydan verilmemesi ve ahâlinin muhâfazaları esbâbına (...)”, BOA, *BEO.*, 2903/217654, H. 15.07.1324 (M. 04.09.1906).

²⁵ Aydın, *a.g.m.*, s. 210-211.

²⁶ İstihbarat raporlarına göre Osmanlı yönetimi Boris Sarafof’un her adımını takip etmiş ve yakalanması için yoğun bir faaliyet yürütmüştür. Örneğin Mart 1903 tarihli bir kayda göre Boris Sarafof’un Kosova Vilayeti’nin Çarova Kazası’nda gizlendiği bilgisi Bulgaristan Komiserliği tarafından Rumeli Müfettişliği ve Sadaret ile paylaşılmıştır; bkz. “Makedonya fesâd komitesi reis-i sâbıkı Boris Sarafof’un elyevm Kosova Vilâyeti’nin Çarova Kazâsı dâhilinde Peçova Karyesi’nde bulunduğu bu kerre istihbâr olunmasıyla merkûmun der-desti için iktizâ edenlere emir i’tâsı (...)”, BOA, *BEO.*, 2019/151392, H. 12.12.1320 (M. 12.03.1903).

²⁷ BOA, *A.MTZ.(04).*, 28/23, H. 01.10.1313 (M. 16.03.1896); BOA, *A.MTZ.(04).*, 106/33, H. 08.08.1321 (M. 30.10.1903).

²⁸ Hasip Saygılı, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 2014, s. 199.

²⁹ BOA, *DH.ŞFR.*, 353/105, R. 30.06.1321 (M. 12.09.1905).

³⁰ BOA, *BEO.*, 1633/122444, H. 27.11.1318 (M. 20.03.1901).

ve gocuk yardımı yapıldığı³¹ gibi Osmanlı kaynaklarında yer alan haber kayıtları, çeşitli tarihlerde Rus konsolosluklarına atfedilen faaliyetler arasında yer almaktadır. Osmanlı arşivlerindeki bu tür örnekler benzer yüzlerce kayıt, Osmanlı idaresinin bölgede yalnızca komite ve çetelere karşı değil, diplomatik ve yasal misyonlara karşı da bir mücadele yürütmek zorunda olduğunu ortaya koymaktadır.

İstihbarat raporları ve telgraf yazışmalarına yansıdığına göre, Sultan Abdülhamid dönemi Osmanlı Rumeli'si sadece Bulgar çetelerin değil, Sırp, Rum, Ulah ve İtalyan komitelerinden³² Siyonist cemiyetlere³³ kadar birbirinden farklı amaçları olan unsurların tehdidi altındadır. Tüm bu tehdit unsurlarının birleştikleri ortak nokta ise bölgede Osmanlı hâkimiyetine son vermektir. Bu konuda yapılan çalışmalar ve Osmanlı arşiv kaynaklarındaki haber alma/verme faaliyetlerine ilişkin bilgiler dikkate alındığında, Osmanlı makamlarının Rumeli'de etkili ve işlek bir haberleşme ağı oluşturdukları kabul edilebilir. Bu tehditlere karşı zaman zaman merkezden Rumeli vilayetleri yöneticilerine gönderilen emirler, merkezin ne tür bir güvenlik ve haber alma anlayışına sahip olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Örneğin, Makedonya'daki komitelerin sebep olduğu olayların zirveye tırmanmaya başladığı ve meselenin giderek uluslararası bir hal aldığı Eylül 1903 tarihli bir irade, "Bulgar eşkıyâsının izale-i vücûdu için" güvenilir casuslar istihdam edilmesi ve askeri makamlar ile mülki yöneticiler arasında istihbarat paylaşımına önem verilmesini emreder:

"Yıldız Saray-ı Hümayûnu Başkitâbet Dâiresi /4681

Bulgar eşkıyâsının izale-i vücûdu için cihet-i askeriyece taharriyât ve ta'kîbâtdan geri durulmuyor ise de me'mûrîn-i hükûmet taraflarından da evvelce icâb eden mu'temed câsuslar istihdâmıyla eşkıyânın tasmîmât ve harekâtından ve ihtifâgâhlarından ma'lûmât alınarak cihet-i askeriyece bildirilmesi ve zuhûru istihbâr olunan eşkıyâdan kıtaât-ı askeriye kumandanlarına ma'lûmât i'tâsı hâlinde def'u tenkîl-i eşkıyâ maddesinin bir kat daha kesb-i suhûlet edeceği Müşir Edhem ve Ömer Rüşdi Paşalar Hazerâtı tarafından arz ve iş'ar kılınmış ve olvehile îfâ-yı muktezâsı husûsunda irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-müteallik buyrulmuş olmakla olbâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir

³¹ BOA, A.MTZ.(04). , 87/88, H. 11.06.1320 (M. 15.09 1902).

³² Örneğin bkz. BOA, HR.SYS. , 125/54, M. 06.04.1904; BOA, HR.SYS. , 132/5, M. 03.10.1905.

³³ Örneğin bkz. BOA, DH.MKT. , 554/66, H. 01.05.1320 (M. 06.08.1902).

19 Cumâdelâhire Sene 321 ve 29 Ağustos Sene 319

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin”³⁴

Esasında Yıldız Sarayı'nın istihbarat konusundaki bu tür beklentilerini karşılamak için, vilayetlerin ve askeri makamların haricinde Rumeli'de belirli kurumlar mevcuttur. Sofya'daki Bulgaristan Komiserliği, 1902 yılı sonlarında faaliyete geçen “Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Umûm Müfettişliği”, Pasaport Muayene Memurlukları ve II. Meşrutiyet arifesinde oluşturulan istihbarat komisyonları, Rumeli'de istihbari misyonlar üstlenen ve haber akışının içinde olan kurumlar arasında sayılabilir. Bunlardan istihbarat paylaşımını Dahiliye Nezareti'nin yanı sıra doğrudan Yıldız Sarayı ile yapan Bulgaristan Komiserliği, haber alma konusunda Rumeli'de en aktif kurumlardan biridir. Berlin Antlaşması'ndan (1878) sonra, Bulgaristan'daki Türk ahalinin hukukunu muhafazaya yardımcı olmak amacıyla kurulan Komiserlik, Rumeli'deki komitecilik faaliyetleri³⁵ başta olmak üzere vilayetlerin genel asayiş durumu, silah sevkiyatları³⁶ ve her türlü tahkikat icrası ile bunların neticeleri³⁷ gibi konularda Osmanlı merkezi yönetimi ile sürekli bir haber alışverişi içerisinde olmuştur. Bilhassa, 1898 ila 1901 yılları arasında Bulgaristan Komiserliği'nde bulunmuş olan Necib Melhame, Bulgaristan Prensi Ferdinand ile yaptığı görüşmelerin sonuçlarından³⁸ Bulgar gazetelerinin tercümelerine³⁹ kadar farklı konularda Sofya'dan İstanbul'a bilgi aktarımında bulunmuştur. Bunun haricinde Makedonya'da yapılan ıslahatın bir parçası olarak 8 Aralık 1902 tarihinde oluşturulan “Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Umûm Müfettişliği”, vilayetlerin idaresinde bir üst kurul

³⁴ BOA, *İ.HUS.*, 109/76, H. 19.06.1321 (M. 12.09.1903).

³⁵ Örneğin bkz. “Makedonya Komitesi'nden müfrez bir de İcraât-ı Hafıyye Komitesi teşekkül ettiğine dâir Bulgaristan Komiserliği'nin tahrîrâtı” hakkında, BOA, *A.MTZ.(04)*, 46/79, H. 27.02.1315 (M. 28.07.1897).

³⁶ Örneğin bkz. “Bulgaristan Komiserliği'nden Gelen Şifre Telgrafnâme / Şehr-i Ramazan'ın üçünde Sofya'dan gönderilen iki yüz elli dört tüfenk ve on dört sandık fişenk Rilo'dan geçirilip şehr-i Ramazan'ın beşinde hatt-ı imtiyâz civârında Ohrili Aleksî Penayusof'un riyâsetinde yirmi kişiden mürekkep çeteye teslim olunduğu ve mezkûr çetenin hareket eylediği istihbârât-ı hafıyyeye atfen ma'rûzdur fermân / 7 Mayıs 324-Kâmil”, BOA, *A.MTZ.(04)*, 166/47, H. 20.04.1326 (M. 22.05.1908).

³⁷ Örneğin bkz. “Bulgar erbâb-ı fesâdiyesinin şu aralık ehemmiyetli bir kongre akdedecekleri hakkındaki istihbârât üzerine tahkîkât-ı mahremâne icrâsı Bulgaristan Komiserliği'ne iş'âr edilmiş (...) Sofya'da bu rivâyeti te'yîd eder bir emâreye dest-res olunmadığı (...) mezkûr komiserlikden bildirilmiş (...) olduğu beyânıyla (...)”, BOA, *TFR.I.A.*, 26/2583, H. 04.07.1323 (M. 04.09.1905).

³⁸ BOA, *Y.PRK.BŞK.*, 58/17, H. 21.07.1316 (M. 05.12.1898).

³⁹ BOA, *A.MTZ.(04)*, 69/8, H. 03.11.1318 (M. 22.02.1901).

konumunda yer alarak, Rumeli'deki istihbarat faaliyetleri ve haber akışı konusunda merkezle koordine sağlamıştır. Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın çete faaliyetlerini önleme ve hükümetle sıkı bir iletişim ağı kurma gibi Bâb-1 Âlî'ce de takdir olunan çalışmalarıyla faaliyet alanı genişleyen Rumeli Müfettişliği, bu dönemde önemli bir denetim ve iletim mekanizması rolü üstlenecektir. Bu iki önemli kurumun dışında Pasaport Muayene Merkezleri de, yerel düzeyde de olsa istihbari anlamda rol alan kurumlar arasında gösterilebilir. Osmanlı topraklarına kimliklerini değiştirerek/gizleyerek sızacak olan komite mensuplarının tespiti⁴⁰, belirlenen liman ve merkezlerin dışında yolcu indirip bindirmenin önlenmesi ve bu konuda polis birimleri ile işbirliği⁴¹ ya da ülkeye girenlerin pasaport ve mürur tezkerelerinin kontrol edilmesi⁴² Rumeli'deki Pasaport Muayene Memurluklarının üstlendikleri başlıca misyonlardır.⁴³ Tüm bu kurumlardan başka, II. Meşrutiyet arifesinde Manastır başta olmak üzere Rumeli Vilayetlerinde, bilhassa Bulgar ve Rum komitelerinin faaliyetlerine karşı "istihbarat komisyonları" oluşturulduğunu ve bu komisyonlara subaylar atandığını eklemek gerekmektedir.⁴⁴

Anlaşıldığı gibi II. Abdülhamid döneminde, özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın olumsuz sonuçlarının etkisiyle genel olarak Rumeli ve özelde Makedonya toprakları, komitelerin faaliyetleri neticesinde sık sık asayiş sorunlarının baş gösterdiği, merkezin denetim problemleri yaşadığı ve Büyük Güçler'in ve müstakil ya da muhtar Balkan devletlerinin müdahalelerinin arttığı bir bölge görünümündedir. Tüm bu sıralananlara ve bunların yansımalarına karşın, reformları hayata geçirmek, asayişi temin etmek, yabancı güçlerin etkisini en alt seviyeye düşürmek ve denetim, haber alma ve iletişim mekanizmasını mümkün olduğunca canlı tutmak, Yıldız Sarayı ile Bâb-1 Âlî'nin Rumeli'yle ilgili temel öncelikleri olmuştur. Bunlardan bilhassa sonuncusunun Rumeli'deki istihbarat faaliyetlerinde izleri rahatlıkla görülebilir. Nitekim Rumeli vilayetleri yöneticilerinin ya da Bulgaristan Komiserliği ve Rumeli Vilayetleri Müfettişliği gibi özel kuruluşların merkezle paylaştıkları istihbarat örnekleri incelendiğinde, paylaşılan haberlerin büyük çoğunluğunun komitecilik faaliyetleri, silah sevkiyatları ve Balkan hükümetlerinin askeri hazırlıkları konularından oluştuğu görülmektedir.

⁴⁰ BOA, *DH.MKT.* , 847/58, H. 16.02.1322 (M. 02.05.1904).

⁴¹ BOA, *BEO.* , 738/55328, H. 19.08.1313 (M. 04.02.1896).

⁴² BOA, *DH.İD.* , 124/18, H. 26.11.1326 (M. 20.12.1908).

⁴³ Emre Gör, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İstihbarat Ağı (1876-1909)", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Ankara, 2018, s. 262-265.

⁴⁴ BOA, *BEO.* , 3433/257429, H. 21.10.1326 (M. 16.11.1908); BOA, *DH.SYS.* , 46/6, H. 21.06.1329 (M. 19.06.1911).

Dolayısıyla burada Osmanlı İmparatorluğu'nun devletsel bir refleks olarak otoriteyi koruma ve denetim sistemini canlı tutma arzusu söz konusudur ve bu durum, istihbarat faaliyetlerini de şekillendiren ana faktördür.⁴⁵ Makalenin devamında, komitecilik faaliyetleri ile Osmanlı yönetiminin bu faaliyetlere karşı devreye soktuğu haber alma mekanizmasını daha detaylı inceleyeceğiz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki Haber Alma Mekanizması ve Komitelere Karşı Yürütülen İstihbarat Faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki haber alma mekanizmasının niteliğini anlayabilmek için, öncelikle merkezi yönetimin sahip olduğu haber alma anlayışını kısaca ele almak gereklidir. Bu dönemde İstanbul ve bilhassa Yıldız Sarayı, imparatorluğu en uzak vilayetlere bağlayan işlek bir telgraf merkezi, istihbarat raporlarının ulaştırıldığı son merkez ve bu haber alma ağının bir parçası olarak imparatorluğu yöneten yazışmaların çıkış noktasıdır. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her bölgesinde olduğu gibi, Rumeli vilayetleri de İstanbul'a sıkı bir iletişim ağı ile bağlıdır ve bunun bir gereği olarak vilayet yöneticileri sorumluluk bölgelerinde gelişen olayları merkeze raporlamaktadırlar. Esasında bu, sadece Rumeli vilayetlerine has bir durum değildir. Bilindiği gibi Abdülhamid döneminde imparatorluğun uyguladığı merkeziyetçilik politikası gereği, vilayet valileri etkin bir haberleşme ağının bir parçasıdır. Son yıllarda Abdulhamit Kırmızı gibi tarihçilerin çalışmalarından ⁴⁶ anlaşıldığı gibi, Abdülhamid dönemi vilayet idarecileri Tanzimatla gelişen bir idari anlayışın devamı olarak, bölgelerinde mülki-askeri-istihbari çok ayaklı bir sorumluluk ve yetki ağına sahiptirler. Bu sorumluluk ve yetki ağında vilayet idarecilerinin en önemli araçları, vilayetlerini merkeze bağlayan telgraf teknolojisi olmuştur. Nitekim Osmanlı merkezi yönetimi, Abdülhamid döneminin özellikle son yirmi yılında yapılan çalışmalarla Osmanlı vilayetlerinin büyük bölümüyle telgraf iletişimi kurabilmektedir. Bu dönemde Bâb-ı Âlî'nin iletişim mekanizmasından ayrı olarak, Yıldız Sarayı'nın Mabeyn Başkitâbeti'ne bağlı bir hususi şifre dairesi oluşturularak valiler, vali muavinleri ve müfettişler gibi memurlara şifre anahtarı verilmiş ve bu yetkililerin doğrudan doğruya Yıldız Sarayı ile iletişime geçmeleri sağlanmıştır. Her ne kadar arşiv kaynakları incelendiğinde çoğunlukla teamüle uyulduğu ve haber paylaşımında Vilayet-Dahiliye Nezareti-Sadaret silsilesinin izlendiği gözlemlense de, II.

⁴⁵ Gör, *a.g.t.*, s. 273.

⁴⁶ Örneğin bkz. Abdulhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2016.

Meşrutiyet'e kadar hususi yollardan Yıldız Sarayı ile muhabereye devam edildiği bir gerçektir.

II. Abdülhamid döneminde Rumeli'de faaliyet yürüten komiteler de Osmanlı istihbarat ağının en önemli aracı olan telgraf mekanizmasına takılmışlardır. Nitekim Osmanlı arşivleri, başta Bulgar çeteleri olmak üzere Makedonya'daki komitelerin askeri kışla, askeri depo, demiryolu hattı, köprü gibi stratejik noktalar⁴⁷ ile halkın toplanma mekânlarına⁴⁸ yapmayı planladıkları saldırı hazırlıklarından bahseden telgraf yazışmaları ile doludur. Bunun dışında komitelerin Osmanlı sınırını tecavüz girişimleri, silah/cephane sevkiyatları, devlet adamları ile yabancılara suikast planları ve adam kaçırmayı elde etme girişimleri arşivlere yansıyan başlıca komite faaliyetlerini oluşturmaktadır. Bu tür faaliyetlerin sadece telgraf yazışmalarına yansımaları bile, aslında Osmanlı istihbaratının etkinliğini ortaya koymaktadır. Nitekim komitelerin faaliyetlerine ilişkin istihbarat alınması halinde Osmanlı idarecilerinin genelde birbirine benzeyen birtakım tedbirler aldıkları; mesela vilayet idarecilerini uyarma⁴⁹, gerekli yerlere asker sevkiyatı yapma⁵⁰,

⁴⁷ Örneğin bkz. "Bulgar komitelerinin (...) İştib'deki askerî depo ve kışlasıyla süvarî ahırını (...) dinamitle berhevâ (...) etmeğe karâr verdikleri (...)", [Rumeli Müfettişliği'nden Selânik, Kosova, Manastır Vilâyetleriyle Üçüncü Ordu-yu Hümâyûn Müşiriyet-i Celîlesine ve Üsküb Fırkası Kumandanlığı'na Şifre], BOA, *TFR.I.MKM.*, 1/92, H. 20.12.1320 (M. 20.03.1903).

⁴⁸ Örneğin bkz. "Merkezi Makedonya'da bulunan cem'iyet-i fesâdiyenin yeniden sevk edeceği çetelerde dinamit bulunacağı ve bunlar işbu Eylül içinde bir Cum'a günü ahâli-i İslâmiyye'nin cevâmî-i şerîfde buldukları sırada câmilere ve yine o esnâda çarşılarda İslâm'ın kalabalık bulunacağı mevki'lere ve sırf İslâm köylerine dinamit atarak ve bu sûretle birkaç kazâ dâhilinde hâdise çıkararak ikâ'-ı fesâd edeceklerine (...) dâir menâbî-i mu'temedden alınan ma'lûmât (...)", BOA, *DH.MKT.*, 2539/29, H. 19.06.1319 (M. 03.10.1901).

⁴⁹ Örneğin bkz. "Yıldız Saray-ı Hümâyûnu Başkitâbet Dâiresi / (...) Bulgar komitelerinin Makedonya'da ikâ'-ı şûruş ve ihtilâl için sarf-ı mesâil eylemekte oldukları haber verilmekte olduğu Hâriciye Nezâreti Celîlesinden mahremâne iş'âr kılınmış olup komitelerin gerek Bulgaristan'dan hudûdu tecâvüzlerine ve gerek dâhilen ikâ'-ı şûruş ve fesâd eylemelerine meydan verilmemek için (...) vilâyetlerce ona göre teyakkuz ve intibâh üzere bulunulması şeref-sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî iktizâ-yı âlisinden bulunmuş olmakla olbâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir / 8 Zilhicce 317 ve 26 Mart 316 / Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin", BOA, *İ.MTZ.(04).*, 20/1354, H. 08.12.1317 (M. 09.04.1900).

⁵⁰ Örneğin bkz. "Bulgarların asâkir-i redif ve müstahfızı celb etmek üzere kâğıtlar gönderdikleri ve Bulgar komitelerinin cem' olunmakta olduğu Edirne Vilâyetince istihbâr ve iş'âr olduğundan Edirne ve Selânik cihetlerince tezyîd-i kuvve-i askeriyye edilmesi lüzûmu taraf-ı vâlâ-yı Seraskerî'den arz ve iş'âr olunub Bulgarların bir taraftan arz-ı te'minât etmekte ve diğer taraftan birtakım tedârikâtına dâir haberler verilmekte olduğundan keyfiyetin komiserlik vâsıtasıyla istizâhu hakkında (...) / Sadrazam Rifat"⁵⁰, BOA, *İ.MTZ.(04).*, 19/1265, H. 02.11.1315 (M. 25.03.1898).

jandarma müfrezesi çıkarma⁵¹, muhbir/hafiye görevlendirme⁵² gibi önlemleri devreye soktukları görülmektedir. Bu bakımdan komitelerin olası girişimlerine ilişkin istihbarat alabilmenin, önlemleri zamanında devreye sokabilmek için Osmanlı idarecilerince hayati önemde görüldüğü söylenebilir. Haber paylaşımına dayalı telgraf yazışmalarındaki ifade ve tonlardan, bu durum rahatlıkla anlaşılabilir.

Osmanlı idarecilerinin önemli bir istihbaratın alınmasından sonra devreye soktukları ilk tedbir, istihbaratı merkezle ve merkez vasıtasıyla diğer vilayetlerle paylaşmak olmuştur. Örneğin 1900 Ekim’inde, Bulgar komitelerinin Makedonya’da ihtilal çıkarmak maksadıyla yardım topladıkları ve köylere silah sevk ettikleri yönünde elde edilen istihbarat Sadaret tarafından Rumeli vilayetleri ile paylaşılacak; ayrıca vilayetlere “tahkîkât ve taharriyât icrâsı” emri verilecektir:

“Selânik Edirne Manastır Kosova Vilâyâtına Şifre

Makedonya Bulgar Komitesi tarafından memâlik-i şâhânedeki ihtilâl çıkarmak üzere iâne toplanmakta ve Bulgaristan’dan idhâl edilegelen eslihanın köylere sevk olunmakta bulunduğu istihbâr kılınmasına binâen Dâhiliye Nezâreti’nden dahî yazıldığı vechile te’yîd-i takayyüdât-ı lâzımeye i’tinâ edilmesi Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ karârıyla tevsîye olunur Diğer icâb eden vilâyetlere de tebligât icrâ edilmiştir (...)⁵³

Merkezin, önemli bir istihbarat alınması sonrasında vilayetlerle yaptığı haber paylaşımı, Abdülhamid dönemi boyunca aşağı yukarı hep bu formatta olmuştur. Tabii istihbaratın ilgili vilayet ve yöneticilerle paylaşılmasından sonra da takibi yapılmış, bu konuda çeşitli tedbirler devreye sokulmuştur. Rumeli’de komitelere karşı yürütülen faaliyetlerde, vilayet merkezleri ile vilayet mülhakatında hafiye memurları istihdam etmek en etkili istihbari tedbir olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴ Öyle ki Rumeli’deki vilayet idarecileri

⁵¹ Örneğin bkz. “Bulgar komite mensuplarının Kosova Vilâyeti’nde hatt-ı imtiyazı tecavüz ettikleri, yakalanmaları için *jandarma müfrezesi* çıkarılması” hakkında, BOA, DH.MKT. , 2528/118, H. 20.05.1319 (M. 04.09.1901).

⁵² Örneğin bkz. “Selânik ve Siroz cihetlerindeki Bulgar ahâlisinin İlkbahar’da umûmen kıyâm edecekleri hakkındaki istihbârât üzerine lâzım gelen mevâki’de kuvâ-yı askerînin tedbîr ve işbu cihetlerde bulunan taburların tam tertîbde bulundurulmasıyla beraber jandarma kuvveti ile fesâd vukû’u muhtemel olan sâir mahallerde *kuvâ-yı hafiyeye bulundurulması (...)*”, BOA, Y.PRK.ASK. , 167/82, H. 04.11.1318 (M. 23.02.1901).

⁵³ BOA, BEO. , 1560/116932, H. 12.06.1318 (M. 07.10.1900).

⁵⁴ Örneğin bkz. “Kâtil-i meşhûr Dolacim Bolak’ı elde eden *hafiyeye* vaadedilen yirmi liranın eşkiyâ tâkibinde gayretleri görülen kesâna i’tâ olunacak mükâfâtı takdîm için üç yüz sekiz

sık sık merkezi yönetime başvurarak, hafiye ve muhbir istihdamı yapabilmek için “hafîyye tahsîsâtı” adıyla tahsisat isteyeceklerdir.⁵⁵ Ayrıca komite faaliyetlerinin görüldüğü bölgeye jandarma müfrezesi sevk etmek başlıca tedbirlerden bir diğeridir. Mesela 1904 tarihli bir Sadaret evrakında, Bulgar komitelerinin “takip ve tenkilleri” için alınacak tedbirler arasında “seyyar müfrezeler gezdirilmesi” de zikredilmektedir.⁵⁶

Hafiye istihdamı ve jandarma sevki gibi tedbirlerin dışında, komitelere karşı devreye sokulan istihbari tedbirlerden bir diğeri, komite mensuplarının ya da tehdit unsuru olduğundan şüphelenilen şahısların fotoğraflarını ilgili yönetim ve güvenlik birimlerine dağıtmak olmuştur. Örneğin 1903 yılında Bulgar komite reislerinin fotoğraflarının çoğaltılarak dağıtılması ve bunları ele geçirenlerin mükâfatlandırılması hususunda Manastır, Selanik ve Edirne vilayetlerine emir verilmiştir.⁵⁷ Benzer şekilde, Rumeli Umumi Müfettişliği evrakında, Nisan 1905’te Bulgar ve Sırp komitelerinin karışıklık çıkaracakları istihbaratının alınması sonrasında, komite reislerinden üç kişinin fotoğraflarının Manastır ve Kosova vilayetlerinde ilgili birimlere dağıtılması emri verildiği kayıtlıdır.⁵⁸ Ele geçirilen komite mensuplarının ilk iş olarak fotoğraflarının alınması ve bunların merkezde, Zaptiye Nezareti kayıtlarına⁵⁹ geçirilmesi de bu işe Osmanlı yönetiminin büyük önem verdiğini ortaya koymaktadır. Bu tür örneklerden de anlaşıldığı gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısına has bu yeni yöntem, dönemin istihbarat/güvenlik mekanizmasında telgraf ile birlikte fotoğraf teknolojisinden de yararlandığını gösterir. Bu bakımdan özellikle padişahın öne çıkan hobileri arasında sayılan fotoğraf merakının, aslında klasik bir meraktan fazlasını ifade ettiği söylenebilir.

Bu tür istihbari tedbirlerden de anlaşıldığı gibi, komitelerin faaliyetleri sıkı bir takip altındadır. Mesela Bulgar komitelerinin Avrupa’dan satın aldıkları fes⁶⁰, mühimmat⁶¹ ve silah⁶² gibi ürünler de dâhil her türlü malzeme

senesi jandarma bütçesinden tesviyesi (...), BOA, *DH.MKT.* , 100/43, H. 19.10.1311 (M. 25.04.1894); ayrıca bkz. BOA, *DH.ŞFR.* , 132/32, R. 24.09.1302 (M. 06.12.1886); BOA, *DH.ŞFR.* , 132/125, R. 06.12.1302 (M. 18.02.1887); BOA, *DH.ŞFR.* , 307/51, R. 26.03.1319 (M. 08.06.1903); BOA, *HR.SFR.04.* , 747/77, M. 25.05.1895.

⁵⁵ Örneğin bkz. “Bulgar komitelerinin Makedonya’daki hareketlerinin men’i hakkında tedâbir ittihâzı (...) için jandarma ve polis neferi mikdârının tezyîdi (...) ve istihbârât için üç aya mahsûs olmak üzere şehri beş yüz kuruşun sarfına Edirne Vilâyeti Vekâlet-i Celîlesi’ne me’zûniyet i’tâsi lâzım geleceği (...)”, BOA, *DH.MKT.* , 441/25, H. 05.12.1319 (M. 15.03.1902).

⁵⁶ BOA, *BEO.* , 2418/181322, H. 18.07.1322 (M.28.09.1904).

⁵⁷ BOA, *TFR.I.UM.* , 1/84, H. 22.12.1320 (M. 22.03.1903).

⁵⁸ BOA, *TFR.I.UM.* , 7/675, H. 06.02.1323 (M. 12.04.1905).

⁵⁹ Örneğin bkz. BOA, *ZB.* , 588/71, R. 06.05.1319 (M. 19.07.1903).

⁶⁰ BOA, *A.MTZ.(04).* , 111/4, H. 01.12.1321 (M. 18.02.1904).

takip edilerek tespiti halinde merkeze raporlanmaktaydı. Yine bunun gibi, komitelerin vilayetler dâhilinde para⁶³, iane⁶⁴, odun/yakacak⁶⁵ ve erzak/zahire⁶⁶ tedarik faaliyetleri istihbar edilmesi halinde vakit kaybedilmeden ilgili merkezlere bildirilmekteydi. Komitelerin bilhassa silah sevkiyatı faaliyetlerine ilişkin Osmanlı yazışmalarına yansıyan örnekler, konunun oldukça ciddi bir şekilde ele alındığını ortaya koymaktadır. Serasker Rıza Paşa'ya ait Temmuz 1895 tarihli bir rapor, komitelerin satın aldıkları silahların dönemin istihbarat ağına nasıl konu olduğunu gösteren örneklerden biri olarak kayda değerdir:

“Teftiş-i Askerî Komisyonu Mektûbî Kalemi

Fesâd komitelerinin Belçika'dan mübâyaa ve celb ettikleri mavzer tüfenklerini evvelce de bildirildiği üzere yolcular vâsıtasıyla ve sâir sûretle o havâliye hafıyyen geçirmekde olduğu Kırkkilise Sancağı Mutassarrıflığı'nın tahkikâtına binâen Edirne Vilâyet-i Celîlesi'nden telgrafla iş'âr olunmuş ve bu bâbda takayyüdât-ı lâzıme îfâsı telgrafla Selânik Vilâyet-i Celîlesiyle Kosova ve Manastır Vilâyât-ı Seniyyelerine tevsiye ve ihtâr ve Hâriciye Nezâreti ve Rûsûmât Emânet-i Celîlelerine de ma'lûmât î tâ kılındığı beyânıyla Dâire-i Askerîce de lâzım gelenlere îfâ-yı vesâyâ olunması vârid olan tezkire-i seniyyede iş'âr olunmuş (...) / 16 Muharrem Sene 313 ve 27 Haziran Sene 311 / Serasker Rıza”⁶⁷

Rumeli'deki komite faaliyetlerini tespit edip raporlayan istihbarat kaynakları da farklılık göstermektedir. Genellikle hafiye, muhbir, tacir gibi sıklıkla kullanılan istihbari kaynakların yanı sıra, Osmanlılara çalışan Bulgar⁶⁸

⁶¹ BOA, A.MTZ.(04). , 113/18, H. 02.01.1322 (M. 19.03.1904).

⁶² BOA, A.MTZ.(04)., 110/7, H. 17.11.1321 (M. 04.02.1904); BOA, DH.ŞFR. , 246/108, R. 19.02.1316 (M. 02.05.1900); BOA, HR.SYS. , 1098/20, M. 05.12.1900.

⁶³ BOA, A.MTZ.(04)., 75/51, H. 24.12.1319 (M. 03.04.1902); BOA, Y.PRK.MK., 15/95, H. 21.06.1321 (M. 14.09.1903); BOA, TFR.I.KV., 19/1856, H. 13.03.1321 (M. 09.06.1903)..

⁶⁴ BOA, TFR.I.U.M., 6/511, H. 10.08.1322 (M. 20.10.1904); BOA, TFR.I.A., 9/826, H. 13.04.1321 (M. 09.07.1903).

⁶⁵ BOA, TFR.I.SL., 20/1971, H. 08.07.1321 (M. 30.09.1903).

⁶⁶ BOA, Y.PRK.ASK. , 227/80, H. 17.01.1323 (M. 24.03.1905); BOA, TFR.I.SL., 121/12097, H. 16.08.1324 (M. 06.10.1906).

⁶⁷ BOA, Y.MTV. , 124/36, H. 16.01.1313 (M. 09.07.1895).

⁶⁸ “Müfettiş Paşa'dan Şifre / Kosova Vilâyeti'ne merbût bir kazâda hafıyye istihdâm olunan ve ara sıra (...) ma'lûmât vermekde bulunan bir *Bulgardan* şimdi alınan mektûbun tercümesi zeylen arz ve takdîm olundu (...)”, BOA, Y.MTV. , 254/42, H. 08.10.1321 (M. 28.12.1903).

ya da Sırp⁶⁹ kökenli kişiler; Kaymakamlıklar⁷⁰, Fırka Kumandanlıkları⁷¹, Jandarma Bölükleri⁷² ve Polis İdareleri⁷³ gibi birimler istihbaratın üretim ve iletiminde önemli roller üstlenen unsurlardır. Bunun dışında, 1902 yılının sonlarında Rumeli Vilayetleri Umumi Müfettişliği'nin kurulması, istihbaratın Rumeli'de tek merkezde toplanması bakımından önemli bir gelişmedir. Dönemin istihbari yazışmaları incelendiğinde, bilhassa Sadaret, Seraskerlik, Dahiliye Nezareti ile Rumeli'de Umumi Müfettişlik ve Bulgaristan Komiserliği arasında sıkı ve işlek bir istihbarat ağı oluşturulduğu görülmektedir.

Rumeli Vilayetleri Müfettişliği evrakı arasında bulunan 1906 yılına ait bir kayıt⁷⁴, Müfettişliğin gerçekten de Bulgar komitelerine yönelik hayli ciddi istihbari çalışmalar yaptığını ortaya koymaktadır. Rapora göre Bulgar komitelerinin gizli haberleşmelerine ait şifre anahtarları ele geçirilerek, telgraf haberleşmesinde kullanılan şifreli Bulgarca harflerin şifreleri çözülmüş ve şifreli harflerin Bulgar alfabesindeki karşılıkları belirlenerek, harfler tek tek gösterilmiştir.⁷⁵ Her ne kadar çözülen şifre anahtarlarından Osmanlıların ne oranda yararlandıklarını bilemesek de, haberleşme işlemlerinin büyük ölçüde telgrafla gerçekleştirildiği bir dönemde, komitelerin gizli haberleşmelerine dâhil olabilmek, istihbari bir başarı olarak mülâhaza edilebilir.⁷⁶ Ayrıca resmi

⁶⁹ "Sırp hafıyye Jikov'un sadakati şüpheli olduğu ve istenen istihbarat bilgilerini getirmedeği" hakkında, BOA, Y.PRK.MK. , 21/72, H. 19.11.1323 (M. 15.01.1906).

⁷⁰ "Robçoz Kaymakamlığı'nın istihbarat raporunda belirtilen Bulgarkomite ve çeteleriyle ilgili olarak yetkililerin uyarılarak bunların tecavüzlerine fırsat verilmemesi talebi" hakkında, BOA, DH.ŞFR. , 246/86, R. 10.02.1316 (M. 23.04.1900); "Selanik'ten Florina'ya gelecek olan Bulgar muallimin komiteye mensup olduğunun ve bomba taşıdığına haber alındığı; muallimin yakalanmasına dair Florina Kaymakamlığı'nın yazısı" hakkında, BOA, DH.ŞFR. , 91/9035, TFR.I.MN. , H. 27.02.1324 (M. 22.04.1906).

⁷¹ "İkinci Ordu-yu Hümâyûnları Müşiriyetinden Şifre / İstihbâra atfen Dördüncü Fırka Kumandanlığı'ndan vâki olan iş'âra göre şu günlerde Avusturya'dan külliyetli peksimâd gelerek Şibka Kızanlık ve Eski Yeni Zağralarda iddiâ (...)", BOA, Y.PRK.ASK. , 227/80, H. 17.01.1323 (M. 24.03.1905).

⁷² "Bundan iki gün evvel Bulgar komitelerinin Ahyolu Bergos Rum manastırlarına saldırarak (...) Ahyolu Bergosu'na yollanıp avdet eden Jandarma bölük emîninin ifâdesine binâen (...)", BOA, A.MTZ.(04). , 142/83, H. 22.04.1324 (M. 15.06.1906).

⁷³ "Bulgar eşkıyâsının her fırsatta hatt-ı imtiyazı tecavüz niyetinde oldukları, komitelerin zahire ve ekmek temininde güçlük çektikleri, komitecilerin zahire arasında fişek ve patlayıcı madde geçirecekleri gibi haberlerin Tirnova Polis Komiserliği'nden bildirildiği" hakkında, BOA, DH.ŞFR. , 376/84, R. 17.12.1322 (M. 02.03.1907).

⁷⁴ BOA, TFR.I.M. , 10/946, H. 29.12.1323 (M. 24.02.1906).

⁷⁵ Bkz. Ek-1.

⁷⁶ Osmanlı yönetimi, daha 1880 gibi erken bir tarihte Bulgar komitelerinin yapısı ve nasıl çalıştığı hakkında haberler alabilmektedir. Örneğin Aralık 1880 tarihinde Yıldız Sarayı'na sunulan bir arzda, "Bulgar İhtilal Komitesi'nin amacı, teşkilat yapısı ve çalışma şekli

makamlara ait çeşitli tarihlerde yapılan yazışmalar incelendiğinde, Rumeli Müfettişliği'nin Rumeli vilayetleri arasında haber paylaşımına büyük önem verdiği, bunun için daha kurulur kurulmaz vilayetlere birtakım uyarılarda bulunduğu görülmektedir. Örneğin 1903 yılı başlarında Rumeli Müfettişliği'nden Kosova, Manastır, Selanik ve Edirne vilayetlerine gönderilen bir emirde, Bulgar komiteleri hakkında elde edilecek bilgi ve haberleri içeren telgrafların bir suretinin de Müfettişliğe gönderilmesi istenmiştir.⁷⁷

Buraya kadar paylaşılan bilgilerden anlaşıldığı gibi, genel olarak bakıldığında Rumeli'de Osmanlılara hâkim olan istihbarat anlayışı, toprağını koruma çabası ve komiteler başta olmak üzere tüm tehdit unsurlarına karşı bir reaksiyon şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda sonuca ulaşmadan önce, dönemin istihbarat üretim ve paylaşımının niteliğini ortaya koyabilecek olan çeşitli konularla ilgili resmi makamlar arasındaki yazışma örneklerine yer vermek istiyoruz:

“Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin 23 Ramazan Sene 317 ve 12 Kânûnısânî Sene 315 târihli ve 3125 numaralı tezkiresi sûretidir

Bulgar İhtilâl Komitesi'nin azâmetlü Necib Melhame Efendi Hazretlerine sû-i kasd etmeğe karar verdiği şimdi bir Bulgar tarafından kendisine ihbâr olunduğu ve basîret üzere bulunması için müşârûnileyhin keyfiyetden haberdâr edilmesi ifâdesini hâvî Bükreş Sefîri Beyefendi Hazretlerinden alınan 24 Kânûnısânî Sene 900 târihli ve on iki numaralı mahremâne telgrafnâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmış ve işbu telgrafnâmenin bir sûreti efendi müşârûnileyhe tebliğ kılınmış olmakla ma'rûzdur”

“Bükreş Sefâreti'nin mezkûr telgrafnâmesi tercümesi sûretidir

Bulgar İhtilâl Komitesi'nin azâmetlü Necib Melhame Efendi Hazretlerine sû-i kasd etmeğe karar verdiği şimdi bir Bulgar tarafından bendenize ihbâr edilmiştir Basîret üzere bulunması için müşârûnileyhin keyfiyetden haberdâr edilmesini sür'âten âsafânelerinden ricâ ederim 24 Kânûnısânî Sene 900”⁷⁸

.....

Bulgaristan Komiserliği'nden

ayrıntlarıyla raporlanmıştır; bkz. Şahin, *a.g.e.*, 4812-4813; ayrıca kayıt için bkz. BOA, *Y.PRK.AZJ.*, 4/21, H. 30.12.1297 (M. 03.12.1880).

⁷⁷ BOA, *TFR.I.U.M.*, 1/71, H. 01.12.1320 (M. 01.03.1903).

⁷⁸ BOA, *A.MTZ.(04)*, 65/10, H. 27.01.1317 (M. 29.01.1900).

“Makedonya komitesinin icraât-ı melânetkârânesine dâir alınan ma’lûmât arz olunagelmekte buyrulduğu gibi olbâbda bu kerre de vukû’bulan istihbârât-ı âcizâneme göre (...) devletlü Said Paşa hazretlerine sû-i kasdda bulunmak üzere ba’zı eşhâsın Dersâadet’e gelecekleri (...) Paşa hazretlerinin güyâ Bulgarlara pek ziyâde zulm ve şiddet eylemekte bulunduğu için kendisine sû-i kasd etmek üzere Edirne’de bir Bulgar cem’iyyeti teşkîl etdiğine ve mezkûr cem’iyyete buradan Sarafof tarafından ba’zı eşhâsın kaydedilmekte bulunduğu istihbâr kılındığı (...) / 10 Temmuz Sene 318-Bulgaristan Komiseri”⁷⁹

.....

“Yıldız Saray-ı Hümayûnu Başkitâbet Dâiresi/940

Komiserhâne me’mûrlarından birini itlâf edene Makedonya Komitesi tarafından yüz lira va’dolunduğu haber alındığından bahisle bu bâbda emâret nezdinde teşebbüssât-ı resmiyye veyâ gayr-i resmiyyede bulunulub bulunulmaması Bulgaristan Komiserliği Vekâleti’nden arz ve iş’âr olunması [üzerine] (...) mezkûr haberden hükûmete ma’lûmât i’tâsı tabîi olduğuna dâir mûmâ-ileyhe cevâb yazılmış (...) olbâbda emr-u fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir

11 Safer Sene 317 ve 8 Haziran Sene 315

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin”⁸⁰

.....

Dahiliye Nezareti’nden

“Edirne Vilâyeti Vekâlet-i Celîlesine

Yanbolu cihetinden avdet eden tâcirlerin ihbârına göre Bulgar komiteleri tarafından on araba esliha ile on araba cebhânenin hatt-ı imtiyaza karîb Kavaklı ve Sofucuk karyelerine indirildiği ve teblîgât-ı mütevâli vechile o gibi esliha ve cebhânenin beri tarafa nakline kat’iyyen meydan verilmemesi için tedâbir-i kat’iyye ittihâzı hatt-ı imtiyaz müfreze yüzbaşılığına teblîğ kılınmış olmakla (...)”⁸¹

⁷⁹ BOA, A.MTZ.(04)., 79/62, H. 22.04.1320 (M. 29.07.1902).

⁸⁰ BOA, İ.MTZ.(04). , 20/1338, H. 11.02.1317 (M. 21.06.1899).

⁸¹ BOA, DH.MKT. , 2356/136, H. 09.02.1318 (M. 08.06.1900).

.....

Sadaret'ten

"Teselya cihetlerinde ictimâ ederek hudûd-u hâkânîyi mürûr için şimdîye kadar harekâtda bulunan Yunan eşkiyâ çeteleri hakkındaki istihbârâta nazaran İlkbahara doğru bunların birçoğunun hudûdu mürûra kalkışacakları mevsûkân istihbâr olunduğu beyânıyla çetelerin ahvâl ve harekâtı hakkında ikmâl-i ma'lûmât edilmek için şehri bin kuruşu tecâvüz etmemek üzere Galos, Yenişehir ve Tırhala Şehbenderliklerine bir mikdâr para sarfına müsaade verilmesi zımında Sefâret-i Seniyye'ye me'zûniyet i'tâsı (...)"⁸²

.....

Teftîş-i Askerî Komisyonu'ndan

"Üçüncü Ordu-yu Hümâyûn Müşiriyet-i Celîlesine

Nizâmiye Dokuzuncu Fırka-i Hümâyûn Kumandanlığı Cenâb-ı Vâlâsına

Manastırda Kolordu-yu Hümâyûn Kumandanlığı Vekâletine

(...) Kânûnîsânînin ibtidâsı günü sabaha karşı veyâhud akşamı her kol ikişer zâbit kumandasıyla beş altı yüz kişiden mürekkep komite efrâdının tecâvüz ve taarruz ile İslâm kurrâsına îkâ'-ı fesâd ve taaddiyât edecekleri ba'zı taraflarca hafîyyen haber verilmekte olduğundan (...) muteberâne hareket ile eşirânın tecâvüzü ânında tenkîl ve bir ferdinin bile firârına meydan verilmemesi husûsunun lâzım gelenlere teblîği (...) tevsiye olunur / 30 Kânûnevvel Sene 319"⁸³

.....

"Kosova Kumandanlığı'ndan Alınan Şifreli Telgrafnâmenin Hülâsa Sûreti

Bulgaristan'da ba'zı cem'iyet-i fesâdiye [ve] Bulgaristan'dan bir kısım eşhâsın Paskalya'nın ikinci veyâ üçüncü günlerinde hudûd-u Osmâniyye'ye geçeceklerini söyledikleri Koçana Kumandanlığı'ndan bâ-telgraf bildirildiği üzere muhafaza-i hudûda bir kat daha i'tinâ (...) ve men'-i tecâvüze gayret

⁸² BOA, BEO. , 2527/189492, H. 08.01.1323 (M. 15.03.1905).

⁸³ BOA, Y.PRK.KOM. , 12/88, H. 23.10.1321 (M. 12.01.1904).

olunması icâb edenlere tebliğ ve iş'âr kılındığı ma'rûzdur / 23
Kânûnevvel Sene 300 Âsım"⁸⁴

.....

Rumeli Müfettişliği'nden

"Dâire-i Teftîş Dâhilindeki Vilâyâta

Bergos ile şimendifer güzergâhındaki sâir mevâki'de bulunan Ermeni hamalların komite tarafından dâire-i ittifâka alındığı Bulgaristan Komiserliği'nin iş'ârına atfen Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine iş'âr buyrulduğundan Şamanof idâresiyle ötede beride hamallık eden ve diğer işlerle meşgûl olan Ermenilerin ahvâli nazar-ı dikkat ve teftîş altında bulundurulacak Bulgar komiteleriyle münâsebetleri olup olmadığının hâzıra(?) ihrâc ve uygunsuzluğa meydan verilmemesi için lâzım gelenlere tebligât-ı müessire icrâsı bâbında"⁸⁵

.....

Bulgaristan Komiserliği'nden Dahiliye Nezareti'ne:

"Pirlepeli Nastorof ile Petre Angelof ve Menlikli Nikola Goranof ve Siroz'a tâbi Luvnova karyeli Hristo Andonof nâm kimselerin komitelere âid ve ba'zı ta'limât-ı hafîyyeyi hâvî evrâkı hâmilen paskalyanın birinci gününe müsâdif geçen Pazar günü Varna tarîkiyle memâlik-i şâhâneye gitdikleri bu kerre istihbâr kılınmış ve keyfiyet Selânik Vilâyet-i Celîlesi'ne de iş'âr kılınmış olmakla icâbının icrâsı zımında lâzım gelenlere evâmîr-i mukteziyye itâsı (...)"⁸⁶

.....

Sadaret'ten

"Rumeli Vilâyâtı Müfettişliğine Şifre

Bulgar şekâvet komitesinin üç erkekli hânelerden birer şahsın çetelere iltihâkından ibâret olan âhir karârını tatbîke bugünlerde teşkilât-ı dâhili çetelerinin me'mûr edildiği iş'âr-ı Seraskerîden

⁸⁴ BOA, Y.PRK.MYD. , 4/14, H. 19.03.1302 (M. 06.01.1885).

⁸⁵ BOA, TFR.I.U.M. , 3/250, H. 06.05.1321 (M. 31.07.1903).

⁸⁶ BOA, DH.MKT. , 497/16, H. 27.01.1320 (M. 06.05.1902).

anlaşılma (..) ta'kîbâta müsâraat olunmasının icâb edenlere
teblîği"⁸⁷

.....

Bulgaristan Komiserliği'nden Dahiliye Nezaretine

"Devletlü efendim hazretleri

(...) Düvel-i ecnebîyyeyi iğfâl için komitelerin vilâyât-ı selâsede müstahdem ecnebî zâbitânından bir ikisini katl ettirmek teşebbüsünde bulunulduğuna dâir buraca bir şey hissedilmemiş olub bu bâbda tahkîkâta tevessül edildiği ve (...) ecnebî konsoloslarının nazar-ı dikkatleri dahî celb edilmiş olduğu ma'rûzdur (...)"⁸⁸

.....

Bulgarisyan Komiserliği'nden Sadaret'e

"(...) Stoilof'un⁸⁹ tahrîrât-ı umûmiyesinde ba'zı devletler dediği İngilizler[in] komiteleri gerek Makedonya'da ve gerek Bulgaristan'da teşvîk etmekden hâlî kalmadıklarını Stoilof çâkerlerine söylemiş ise de işin aslı olduğuna dâir kendisince de kanâat kâmilen hâsıl olmamışdır Hâsılı İngilizler ile Avusturyalılar[in] komiteleri teşvîk eyledikleri ve para verdikleri şimdilik kat'iyen tahkîk edilmemiştir Hükûmet bugünkü mülkünü muhafaza eder ise komitelerin bir fesâd çıkarmağa ve hudûdu tecâvüz etmeğe cesâretleri olmadığını te'mîn eylerim İngiltere ile Avusturya konsoloslarının komiteler hakkında ileride muâvenetleri anlaşıldığında (...) derhâl arz-ı keyfiyet edilecektir İşbu tahkîkât bundan ibârettdir olbâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir / 26 Zilhicce Sene 313 ve 27 Mayıs Sene 312 / Bulgaristan Komiseri"⁹⁰

⁸⁷ BOA, BEO. , 2765/207343, H. 26.12.1323 (M. 21.02.1906).

⁸⁸ BOA, DH.MKT. , 829/26, H. 24.12.1321 (M. 12.03.1904).

⁸⁹ Belgede herhangi bir açıklama yapılmasa da bu kişinin o dönemde Bulgaristan Başbakanı olan Konstantin Stoilov (1853-1901) olması muhtemeldir.

⁹⁰ BOA, A.MTZ.(04). , 34/17, H. 06.01.1314 (M. 17.06.1896).

Sonuç

II. Abdülhamid dönemi birçok bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'na yönelen tehditlerin çeşitlendiği bir dönem olmuştur. Takriben XVIII. yüzyıl sonlarından 1870'lere kadar belirli bir seviyede seyreden Büyük Güçler'in baskıları, bağımsızlık hareketleri, komiteleşme faaliyetleri gibi tehditler, II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde, o zamana kadar olmadığı ölçüde artmış ve çeşitlenmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminin hemen başında yaşanan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, Balkanlarda Rusya'nın güdümünde Sırbistan ve Bulgaristan gibi bağımsız ve muhtar devletlerin de ortaya çıkmasıyla, aslında uzun bir geçmişi olan milliyetçilik hareketleri hız kazanmış ve bölgede komitecilik faaliyetleri çoğalmıştır. 1890'lardan itibaren irili ufaklı yüzlerce çetenin faaliyet gösterdiği Osmanlı Rumeli'si, bu yönüyle asayiş sorunları yaşanan, askerî olarak sürekli hareketli ve devamlı bir haber sirkülasyonu gerektiren bir bölge konumuna gelmiştir. Konuyla ilgili yeni kaynaklar incelendikçe ortaya çıktığı gibi, aslında Abdülhamid dönemi idarecileri imparatorluğa yönelen tehditlerin farkındadır ve bu konuda alınan diğer önlemlerin yanında, ciddi bir istihbarat/haber alma ağı işlemektedir. Kaynaklara yansıdığı kadarıyla bu istihbarat ağı komitelerin faaliyetlerini önemli oranda engellemektedir. Yine kaynaklara göre bu istihbarat ağı ile elde edilen bilgiler sayesinde, komitelere olan destekleri nedeniyle zaman zaman Büyük Güçler'in ve Balkan devletlerinin diplomatik olarak uyarıldığı, zaman zaman da komitelere karşı yürütülen askerî harekâta destek sağlandığı görülmektedir. Bu bakımdan II. Abdülhamid döneminde Rumeli topraklarında komitelere karşı yürütülen istihbarat faaliyetlerinin, Osmanlı diplomasisi ile güvenlik sistemine doğrudan katkı yaptığının altını çizmek gerekmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

A.MTZ.(04).(Sadaret Eyâlât-ı Mümtaze-Bulgaristan Evrakı): 28/23; 34/17; 46/79; 65/10; 69/8; 72/10; 75/51; 77/83; 79/62;87/26; 87/88; 106/33; 110/7; 111/4; 113/18; 142/83; 166/47.

BEO. (Bâb-ı Âlî Evrak Odası Evrakı): 738/55328; 1560/116932; 1633/122444; 2019/151392; 2418/181322; 2527/189492; 2765/207343; 2903/217654; 3433/257429.

DH.İD. (DahiliyeNezareti İdari Kısım Evrakı): 124/18

DH.MKT. (Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı): 100/43; 441/25; 497/16; 554/66; 847/58; 829/26; 2528/118; 2539/29.

DH.ŞFR. (Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi Evrakı): 91/9035; 132/32; 132/125; 246/86; 246/108; 305/8; 307/51; 353/105; 376/84.

HR.SFR.(04). (Hariciye Paris Sefareti Evrakı): 380/16; 747/77.

HR.SYS. (Hariciye Siyasi Kısım Evrakı): 125/54; 132/5; 1098/20.

İ.HUS. (İrade-i Hususiye Evrakı): 109/76.

İ.MTZ.(04). (İrade Eyâlât-ı Mümtaze Bulgaristan Evrakı): 19/1265; 20/1338; 20/1354.

TFR.I.A. (Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı): 5/421; 9/826; 18/1734; 26/2583.

TFR.I.KV. (Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı): 19/1856; 104/10373.

TFR.I.M. (Rumeli Müfettişliği Mütferrik Evrakı): 10/946.

TFR.I.MKM. (Rumeli Müfettişliği Makamât Evrakı): 1/92.

TFR.I.MN. (Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı): 91/9035.

TFR.I.SL. (Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı): 20/1971; 121/12097.

TFR.I.UM. (Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı): 1/71; 3/250; 6/511.

Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı): 124/36; 254/42.

Y.PRK.ASK. (Yıldız Perakende Askerî Maruzat Evrakı): 167/82; 227/80.

Y.PRK.BŞK. (Yıldız Perakende Mabeyn Başkitâbeti Evrakı): 58/17.

Y.PRK.KOM. (Yıldız Perakende Komisyonlar Maruzatı): 12/88.

Y.PRK.MK. (Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Evrakı): 12/92; 15/95; 21/72.

Y.PRK.MYD. (Yıldız Perakende Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi Evrakı): 4/14.

Y.PRK.PT. (Yıldız Perakende Posta ve Telgraf Nezareti Evrakı): 7/7.

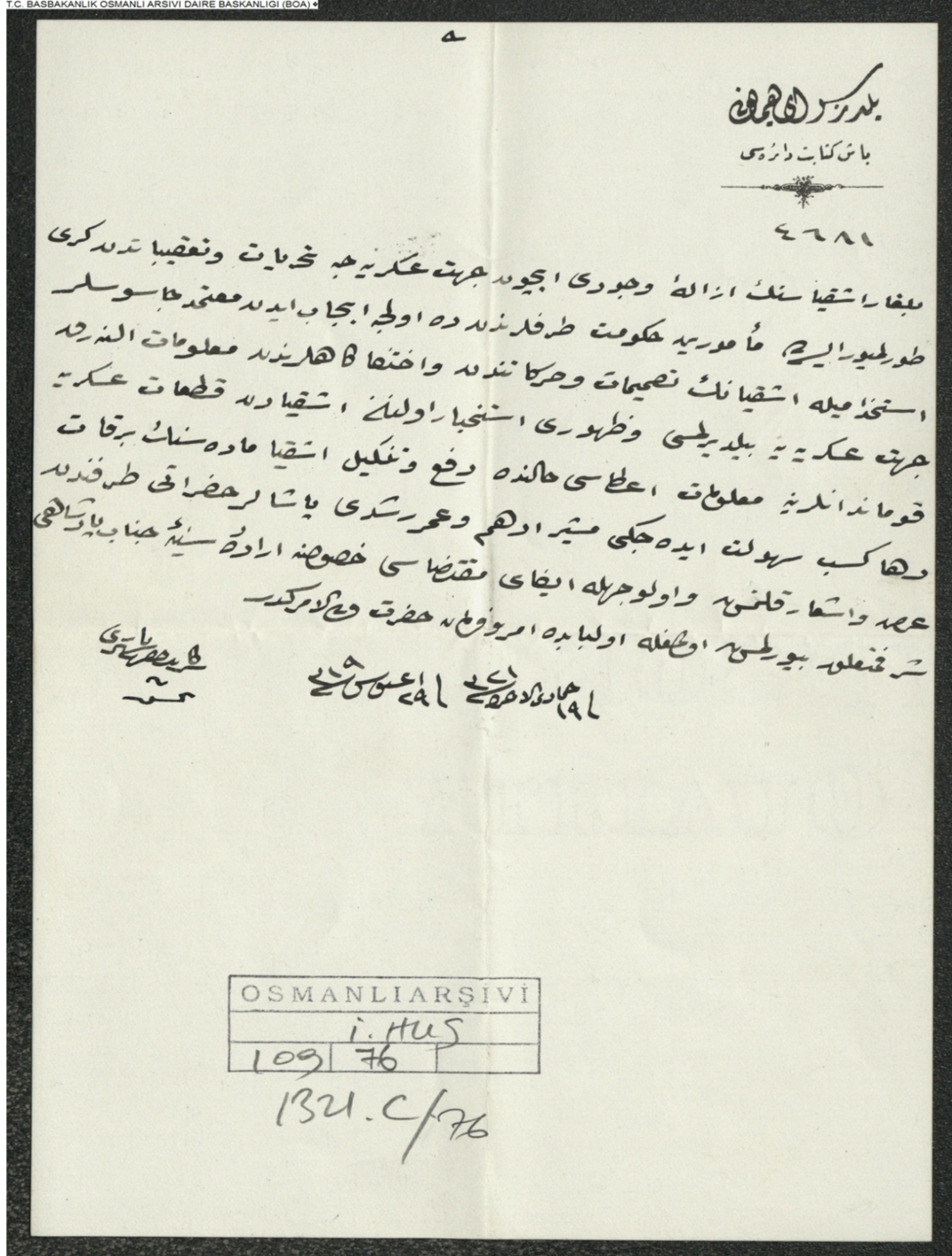
ZB. (Zabtiye Nezareti Evrakı): 588/71.

Kitap, Makale ve Tezler

Alkan, Mustafa, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umûmî Müfettişliği (1902-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, 2015, ss. 242-255.

- Altıntaş, Ahmet, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. VII, S. 2, 2005, ss. 69-91.
- Aydın, Mahir, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 1989, ss. 209-234.
- Bakırcılar, Nimet Ayşe, "Makedonya Sorunu Hakkında Bir Risale: Makedonya Mes'elesi ve Balkan Harb-i Ahiri", *History Studies*, S. 3/1, 2011, ss. 15-43.
- Bayraktar, Kaya, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 69, 2014, ss. 1-26.
- Dragostinova, Theodora, *Between Two Motherlands, Nationality and Emigration among the Greeks of Bulgaria, 1900-1949*, Cornell University Press, Ithaca ve Londra, 2011.
- Durmaz, Edip, "Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi ve İdari Bir Terim Olarak 'Rumeli' (12.-19. Yüzyıllarda)", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4 (1), Mayıs 2014, ss. 68-75.
- Gör, Emre, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İstihbarat Ağı (1876-1909)", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Ankara, 2018.
- İnalçık, Halil, "Rumeli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, 2008, ss. 232-235.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 2*, Zehra Savan-Hatice Uğur (Çev.), Küre Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kırmızı, Abdulhamit, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2016.
- Saygılı, Hasip, "1903 Makedonyasında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rostkovski'nin Katli", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 39, 2013, ss. 69-94.
- Saygılı, Hasip, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 2014, ss. 197-226.
- Şahin, Özlem, "Ulus Devletler, Komitacılık ve Büyük Devletler Üçgeninde Makedonya", *Yeni Türkiye*, S. 69, Haziran 2015, s. 4807-4820.
- Şıvgın, Hale, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya", *The Balkans: Languages, History and Cultures, Bulgaristan Veliko Turnova Üniversitesi Sempozyum Bildirisi*, 12-15 Nisan 2015.

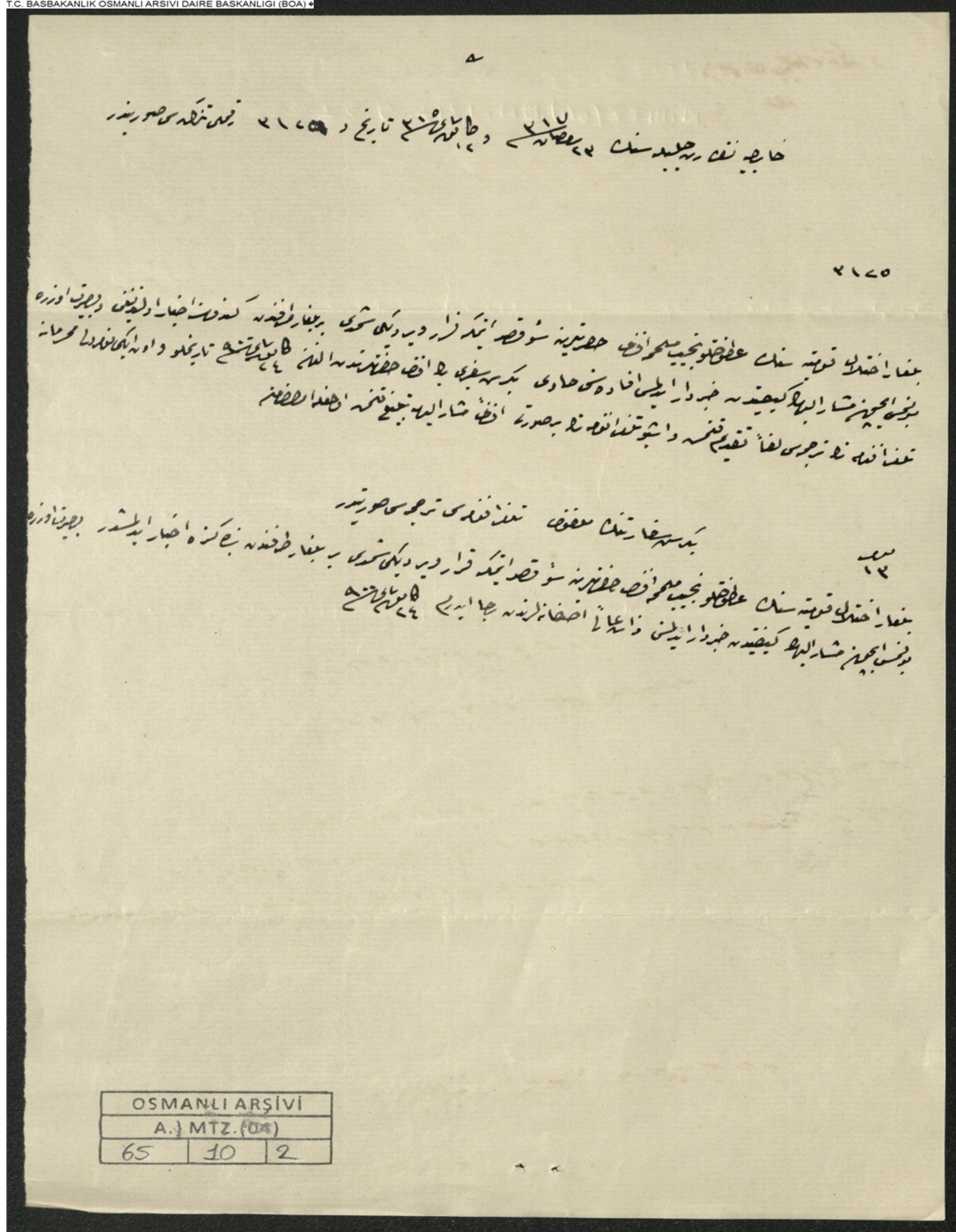
Ek-2

İ.HUS.00109.00076.001

Bulgar komitelerinin takibi için "mu'temed câsuslar istihdâmı"nı emreden
1903 tarihli irade-i seniyye.

Ek-3

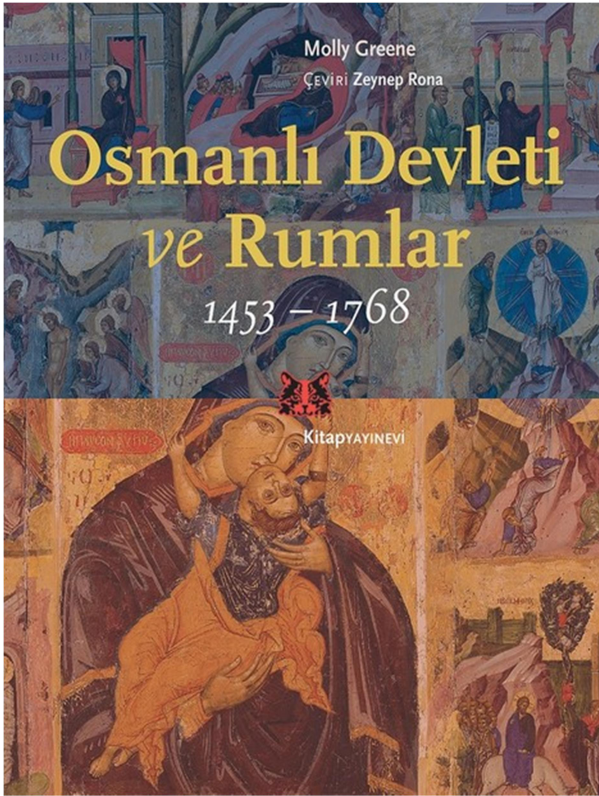

A.}MTZ.(04).00065.00010.002

Bulgar komitelerinin Bulgaristan Komiseri Necib Melhame Efendi'ye suikastta bulunacaklarına dair istihbarat alındığını bildiren Bükreş Sefareti'nin yazısının tercümesi (1900).

Greene, M. (2018). Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768. (Çev. Zeynep Rona). İstanbul: Kitap Yayınevi, 268 s.

A. İstemi Saylam*

Princeton Üniversitesi'nde Tarih ve Helen Araştırmaları alanında profesör olarak görev yapan Molly Green, Osmanlı döneminde Rumlar üzerine çalışmaları ile dikkat çekmektedir. Yazar, özellikle 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadarki dönemde, Osmanlı Devleti ve Balkanlar özelinde, Akdeniz dünyası ve tarihi konusunda odaklanmıştır.

Eseri, The Edinburgh History of the Greeks serisinin 1453-1768 yılları arasının anlatıldığı bölümdür. Bu seri, Antik dönemden günümüze, son 3.500 yıl boyunca Yunanistan ve Yunanlıların tarihini kapsayan 10 ciltlik bir seridir. Yunan tarihi

açısından dönüm noktaları sayılabilecek olan tarihler, ciltleri ayıran temel özellik olarak seçilmiştir. Ayrıca bu seride siyasal tarihin sosyal ve kültürel tarihle birleştirilmesi, seriyi oluşturanlar tarafından, öngörülmektedir.

Özgün adı, *The Edinburgh History of the Greeks, 1453 to 1768; The Ottoman Empire* olan eser 2015 yılında İngilizce olarak, Edinburgh Üniversitesi Press tarafından yayımlanmıştır. Zeynep Rona tarafından çevirisi yapılan eser, *Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768* adı ile Kitap Yayınevi tarafından 2018 yılında yayımlanarak, okurlar ve araştırmacıların ilgisine sunulmuştur.

* Öğr. Gör., Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
e-posta: aistemi@ahievran.edu.tr

İlk bakışta çeviri eserde İngilizce aslından farklı bir kapak tasarımı kullanıldığı görülmektedir. Asıl eserde kullanılan tarihi bir köprü fotoğrafı yerine, çeviri eserde Rum Ortodoks Kilisesi'nden, çarınca gerilme betimli çift taraflı bir ikona yer almaktadır. Eserin aslı ile çevirisi arasındaki farklılıklardan bir diğeri, bu serinin editörü olan Thomas W. Gallant'ın önsözünün çeviri eserde yer almamasıdır. Asıl eserdeki özel açıklamalar her bölümün sonunda "Notlar" başlığı altında sıralanırken, çeviri eserde sayfa altında sıralanması tercih edilmiştir. Eser, "Resim ve Harita Listesi" ve "Yazım Üzerine Notlar" ile başlamış, sekiz bölüm halinde kaleme alınan metinden sonra, "Zaman Çizelgesi", "Ek Okuma Önerileri", "Kaynakça" ve "Dizin"i ile 268 sayfa olarak tamamlanmıştır.

Eser, kendi içerisinde alt başlıklara ayrılan sekiz bölümden oluşmaktadır. Bu başlıklar şu şekildedir:

1. Teselya
2. Konstantinopolis'ten İstanbul'a
3. Bir İslam İmparatorluğunda Hristiyanlar
4. Geniş Yunan Dünyası
5. Rumlar ve 17. Yüzyıl Krizi
6. Ötekilerle Yaşamak
7. Patriğin Zaferi
8. Osmanlı Sarayı ve Yunan Aydınlanması*

Yazar eserine başlarken, bir Rum/Yunan ayrımını gözettiğini, Osmanlı mülkleri bağlamında Rum sözcüğünü kullandığını söylemektedir. Yazar bu eserde, Rumları Osmanlı anlatısına dahil ederek, iki şeyi hedeflediğini belirtmektedir.

"Bu çalışmaya hayat verdiğini düşündüğüm bir yaklaşımı, yani Rumların Osmanlı toplumunun dışında değil, onun bir parçası oldukları inancımı sürdürmek; ikinci olarak da İslamlaştırma ve toplumsal disiplin üzerindeki tartışmaların, İmparatorluğun en önemli Hristiyan cemaatinin gözünden ele alınmasının, birbiriyle aynı olan savlara yeni bir bakış açısı kazandıracağıdır" (s. 69).

* Eserin çevirisinde, içindekiler kısmında bu şekilde verilmiş iken eserin 215. sayfasında verilen bölüm başlığının, "Osmanlı Sarayı ve Yunan Ayaklanması" olarak verildiği görülmektedir. Yunan ayaklanmasının eserin tarih aralığının dışında olmasından dolayı bunun çeviride sehven yapıldığı düşünülmektedir.

İstanbul'un fethinin öncesinde başlayan eser, Osmanlı toplumunda Hristiyanların yaşamları dahil pek çok şeyin değiştiği, 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşına kadar sürmektedir. Eserde, Osmanlı İmparatorluğunda Rumların dini, siyasi, sosyal ve ekonomik tarihi uzun sayılabilecek bir dönem dahilinde ele alınmıştır. Dönemin uzun tutulması sayesinde, Rumlar özelinde, Osmanlı toplumunda Gayrimüslimlerin yeri meselesi, değişim ve dönüşüm çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir.

İklim ve yeryüzü şekilleri insan faaliyetlerini etkileyen temel sebepler olduğundan, tarihi olayların açıklanmasında coğrafyanın kullanılması bir gereklilik arz etmektedir. Yazar genel olarak tarihi olayları coğrafi şartlar ile açıklamayı seçen bir yol izlemiştir. Buna göre yazar, Osmanlı İmparatorluğunda Rumların tarihini, Rumların yaşadığı bölgelerdeki mevcut veya değişen coğrafi şartları göz önünde bulundurarak değerlendirmektedir.

Birinci bölüme adını veren ve Osmanlıların Balkanlardaki önemli yerleşim yerlerinden biri olan *Teselya*, yazara göre, iki nedenden dolayı ilk bölüm olarak seçilmiştir. İlk olarak, Osmanlı yönetiminin, Yunan toprakları açısından en tipik ve yaratıcı biçimiyle burada karşılaşılır. Balkanların tam ortasında hem Müslüman hem de Hristiyanlar için, yöneten ve yönetilen arasında fark gözetmeksizin gerçekten de yeni bir toplum yaratmış olmaları "yaratıcı" teriminin yerinde kullanıldığını göstermektedir. İkinci olarak yazar, Osmanlı yönetimindeki Yunan halklarının "Rum Ortodoks Cemaati" olarak adlandırılmasına karşıdır. Eserde bu cemaatin, Osmanlı sultanının sağladığı yerel bağımsızlık sayesinde oluşturulan, belirgin sınırlara sahip, içe kapalı ve homojen karakter taşıyan bir birim olduğu paradigmasından bahisle; Rum Cemaati varsayımından başlamak yerine, Rum Ortodoksların ne tür cemaatlere ait oldukları, bu cemaatlerin nasıl kurulduğunun ve sürdürülebildiğinin sorgulandığı ifade edilmektedir (s. 7). Bu nedenle Konstantinopolis'e göre "taşra" olarak nitelendirebileceğimiz ve ondan daha önce Osmanlı idaresi ile tanışan *Teselya*, Rumların Osmanlı idaresindeki yerinin daha net anlaşılabilceği bir bölge olarak özellikle seçilmiştir.

Ayrıca bu bölümde, *Teselya* özelinde, Balkanlardaki kentler ve kırsal bölgelerin, Osmanlı idaresi ile başlayan dönüşümünden bahsedilmiştir. Bölgedeki uzun savaş döneminin, salgın hastalıkların ve otorite boşluğunun neden olduğu tahribatın sona erdiği; kentlerin nasıl imar edilerek canlandırıldığı, kırsal kesimde de üretimin artırılması ve bunların sonuçları örneklerle açıklanmıştır. Ayrıca dini serbestlik ve muafiyetler konusu ele alınarak, Hristiyan din adamlarının Osmanlı idaresi ile olan ilişkisi ile Hristiyanların devlet içerisindeki rolleri ve hatta bizzat devlet görevlisi olarak yaptıkları hizmetler ele alınmıştır.

Hiç şüphesiz, İstanbul'un fethi hem Osmanlılar hem de Rumlar için bir dönüm noktası olmuştur. Eserde, İstanbul'un fethi ile ortaya çıkan önemli gelişmeler ele alınırken, Fatih Sultan Mehmed'in başlattığı, devletin idari anlayışındaki ve yapısındaki değişimler ele alınarak, bunların Rumlar üzerine olan önemli etkilerinden bahsedilmektedir. Katolik baskısından Rumların kurtuluşu, Bizans elitinin Osmanlıya entegrasyonu, kentin yeniden imar ve iskânı, patrikhanenin Osmanlı idaresinde yeniden tesisi konuları ele alınmıştır. Bu dönemde, devşirmelerin devlet yönetiminde etkili olmaya başlamaları da yazar tarafından, Osmanlı toplumundaki olası güç odakları karşısında bir kararlılık olarak değerlendirilmektedir.

Eserde Osmanlı İmparatorluğundaki dini bir dönüşümden ve bunun İmparatorluktaki Hristiyanlar için öneminden bahseden bir bölüm yer almaktadır. Burada, 16. yüzyılda (özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde) Osmanlı İmparatorluğunda koyu dindarlığın pekiştirilmesinin ve Sünnileştirme faaliyetlerinin arttığı iddia edilmektedir. Bu durumun sebebi olarak, Mısır ve Suriye fetihleri ile İmparatorlukta Müslüman nüfus oranının artması ve Şii Safevilerle olan mücadele gösterilmektedir. Özellikle Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin 1530'ların sonundan itibaren hukuk ile şeriati birbiriyle uyumlu hale getirebilme çabaları bu mesele ile bağdaştırılmaktadır (s. 72).

Yazar eserde belirttiği *Yunan Dünyası*'nda, ticari bir dönüşümden bahsetmektedir. Osmanlıların gücünün yükseldiği, Venediklilerin gücünün ise düşüşe geçtiği dönemde, özellikle deniz ticaretinde Rumların öne çıkması, eserde ele alınan önemli konulardandır. Yazarın aşağıdaki tespiti Osmanlılar tarafından bölgede siyasi istikrarın sağlandığının, bu alandan hareketle yapılmış bir tespiti olarak görülebilir.

“Ortodoks hiyerarşisi ile toprak mülkiyetinin az çok dağılmadığı İstanbul'a yakın adalarda, Osmanlı barışının (*Pax Ottomana*) Ege ve Akdeniz'e de yayılması, kilisenin servetinin çalkantılarla geçen 15. yüzyılda mümkün olamayacağı kadar artmasına yardımcı olmuştu” (s.107).

Eserde, Katoliklerle Ortodokslar arasındaki rekabetten ve bu rekabette Osmanlı İmparatorluğunun rolünden bahsedilmiş, Avrupa karşısında Osmanlı tebaası olarak Rumların kazandığı önem belirtilmiştir. Ayrıca Patrikhanenin devlet karşısında gitgide yeni imtiyazlar elde ettiği üzerinde de durulmuştur. Bu yönleriyle eserde, Anadolu ve Balkanlardaki ekonomik ve sosyal dönüşümün yansımaları anlatılmakta, Müslümanların ve Hristiyanların bu dönüşümden ne şekilde etkilendiği ortaya konmaktadır. Osmanlı idaresinde kentlerdeki ve kırsal bölgelerdeki dini dönüşümden bahsedilirken, Müslüman-Hristiyan nüfus oranındaki değişime dikkat çekilmektedir. Merkez-taşra ilişkisi çerçevesinde İslam kuralları karşısında Hristiyanların devlet içerisindeki yeri, manastır ve kilise vakıfları üzerinden de açıklanmaya çalışılmıştır.

Eserin son bölümünde, Osmanlı toplumu içerisinde ve özellikle devlet yönetiminde söz sahibi olan Rumlardan bahsedilmiştir. Batı Avrupa'da ve özellikle İtalya'da felsefe, ilahiyat, matematik ve fizik alanlarında eğitim gören ve birçoğu rahip olan Rumlar ile beraber Osmanlı İmparatorluğunda yeni entelektüel girişimler başladığı belirtilmiştir. Bu girişimler, eserde bir Yunan aydınlanması olarak değerlendirilmiş ve Yunan isyanına giden süreçte bu akımın gelişimi ele alınmıştır. Yazarın Yunan aydınlanmasını tanımladığı aşğıdaki sözleri, tarihi süreç içerisinde, Osmanlı toplumunda Rumların yeri hakkında bilgi veren önemli bir tespittir.

“Yunan aydınlanması imparatorluğa yabancılaşmanın ya da imparatorlukta marjinalleşmenin sonucu olarak anlaşılmalıdır. Aydınlanma, kendi işiyle meşgul olabilecek kadar yerini sağlama bağladığını hisseden bir cemaatin özgüvenini yansıtır” (s. 268).

Yazar eserin genelinde, Osmanlı toplumunda Rumlar konusu ile ilgili yapılan çalışmaları eski ve yeni olarak sınıflandırmakta ve bu tarihi bakış açılarını sorgulamaktadır. Bu konudaki değişimi olumlu olarak nitelendirmekte ve bunu yeni çalışmalardan alıntılar yaparak açıklamaya çalışmaktadır. Böylece eserde bir yeni kuşak-eski kuşak ayrımı da görülmektedir. Yazar eserini oluştururken, çoğunun Yunanca eserler olduğu geniş bir kaynakçadan yararlanmışır. Kaynakçada arşiv belgeleri yer almamakla birlikte, yararlanılan eserlerin çoğunun arşiv kaynaklarının ışığında kaleme alınmış eserler olduğu anlaşılmaktadır.

Eser, Osmanlı toplumunun bir parçası olan Rumlar ile devlet arasındaki ilişkilere yeni bir yorum getirmektedir. Eser, tarafsızlıktan uzak olduğu izlenimini veren bir tarzda yazılmışır. İçerdiği bilgi ve yorumlara ek olarak, eserin bu özellikleri ile de Osmanlı toplumunda Rumlar konusu ile ilgilenenler için faydalı olacağı düşünülmektedir.